

СОФИЙСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

„СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“
ОСНОВАН 1888 г.

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА КОМУНИКАЦИЯ
КАТЕДРА „КОМУНИКАЦИЯ И АУДИОВИЗУАЛНА ПРОДУКЦИЯ“

ДАРИНА АЛЕНОВА ПАЧОВА

РАЗВИВАЩА СРЕДА ЗА ЧЕТЕНЕ И МЕДИЙНИ ФУНКЦИИ НА КНИГАТА: ПОДХОДИ И НАГЛАСИ ЗА РАННО ФОРМИРАНЕ НА ЧИТАТЕЛЯ

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

ПО 3.5. ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

(ЖУРНАЛИСТИКА – КНИГАТА КАТО МЕДИЯ)

ЗАЧИСЛЕНА СЪС ЗАПОВЕД

№РД 20-57/08.01.2014

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р МИЛЕНА ЦВЕТКОВА

СОФИЯ ♦ 2018

Дисертационният труд се състои от предговор, 5 глави, заключение, библиография от 174 научни източници, от които 63 на кирилица и 11 на латиница, библиография от 44 емпирични източници, 14 таблици, 11 фигури, 77 диаграми, 22 илюстрации, 4 приложения, резюме на научните приноси и списък на публикациите, свързани с темата на дисертационния труд.

Общият обем на труда е 296 страници.

Заглавие на английски език: ENVIRONMENT DEVELOPING THE READING AND MEDIA FUNCTIONS OF THE BOOK: APPROACHES AND ATTITUDES TOWARDS EARLY FORMATION OF THE READER

Ключови думи: книгата като медия, развитие на читателя, психология на четенето, неврофизиология на четенето, подходи за ранно четене, четене на глас, книги за неродени читатели

Keywords: book as a media, development of the reader, psychology of reading, neuro-physiology of reading, approaches to early reading, reading aloud, books for unborn readers

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита от катедра „Комуникация и аудиовизуална продукция” при Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски”.

Публичната защита ще се състои на 30.03.2018 г. от 14:00 ч. в зала 29 на ФЖМК.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящият дисертационен труд на тема „Развиваща среда за четене и медийни функции на книгата: подходи и нагласи за ранно формиране на читателя“ за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ е самостоятелно и оригинално авторско произведение, а използваните източници на научна и емпирична информация са коректно документирани и цитирани съгласно действащите в Република България стандарти.

Гарантирам, че:

- I. Признаването на чуждото авторство на използваните текстове, таблици, схеми, графики, изображения и други е обозначено според утвърдения в научната област академичен стил на цитиране.
- II. Библиографският списък в края на труда включва всички цитирани и използвани печатни и електронни източници по темата. Описанията спазват актуалните национални стандарти и консолидирания ISBD 2012 Международен стандарт за библиографско описание.
- III. Оформянето, структурирането и рубрикирането на дисертационния труд съблюдава БДС ISO 7144:2011 Оформяне на дисертации и подобни документи.
- IV. Библиографското цитиране на източниците в текста е съобразено с националния стандарт БДС ISO 690:2011 Ръководство за библиографски позовавания и цитиране на информационни ресурси.

С настоящето декларирам, че съм запозната с правилата в Етичния кодекс на академичната общност на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за зачитане на авторството, чуждите приноси и коректното цитиране (чл. 11 и чл. 23) и за недопустимостта на плагиатство (чл. 11, ал. 3), както и със санкциите при плагиатство, установени в Правилника за устройството и дейността на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (чл. 166, ал. 1, т. 6).

София, 18.01.2018 г.

Подпис:

(Дарина А. Пачова)

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Структура на дисертационния труд	5
2. Обща характеристика на дисертационния труд.....	8
Основания и мотиви за избор на темата	8
Актуалност на темата.....	9
Място на темата в съвременните научни дискусии	15
Обществената и практическа потребност от изследването	16
Теоретична потребност от изследването	18
Разработеност на темата	18
Теоретична основа на изследването	22
Научен проблем	24
Обект и предмет на изследването	24
Изследователска теза	25
Работни хипотези	25
Цел и задачи на изследването	25
Методология на изследването.....	26
Понятиен апарат	28
Ограничения в обхвата на изследването	29
Източници на теоретична и емпирична информация	30
Очаквани изследователски резултати	31
Приложимост на очакваните резултати	31
3. Съдържание на дисертационния труд	32
4. Обобщение и изводи	52
5. Справка за основните приноси	56
6. Публикации по темата на дисертационния труд	58

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПРЕДГОВОР

Първа глава. МЕДИЙНАТА ТЕОРИЯ НА ЧЕТЕНЕТО: ЧЕТЕНЕТО КАТО КОМУНИКАЦИОНЕН ПРОЦЕС

- 1.1. Аналитичен обзор на научните дефиниции за процеса „четене“ през ракурс на медийната и книговедската теория
- 1.2. Четенето като неврофизиологичен процес
 - 1.2.1. Човешкият мозък и функционалната асиметрия на мозъчните хемисфери
 - 1.2.2. Корови зони на речта
 - 1.2.3. Неврофизиологични основи на съзнанието
 - 1.2.4. Неврофизиология на четенето
 - 1.2.4.1. Неврофизиология на четенето при деца
- 1.3. Четенето като когнитивен процес
- 1.4. Четенето като комуникационен процес
 - 1.4.1. Интеракция между автор и читател
 - 1.4.2. Четенето като комуникационен процес при децата
- 1.5. Обобщение и изводи

Втора глава. РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕКА ПРЕДИ РАЖДАНЕТО И ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ИНОВАЦИЯ „ПРЕНАТАЛНО ВЪЗПИТАНИЕ“

- 2.1. Фази в развитието на човека
 - 2.1.1. Развитие на ембриона и плода
 - 2.1.1.1. Развитие на усещанията на плода
 - 2.1.2. Развитие на бебето от 0 до 12 месеца
 - 2.1.3. Развитие на детето от 1 до 3 години
 - 2.1.4. Интелектуално развитие на човека
- 2.2. Обучението в интелектуалното развитие на човека
 - 2.2.1. Обучението като висша функция на нервната система
 - 2.2.2. Усещанията и възприятията в процеса на обучение
 - 2.2.3. Паметта като висша функция на нервната система
 - 2.2.3.1. Информационна същност на паметта
 - 2.2.3.2. Видове памет
 - 2.2.4. Развитие на мисленето в процеса на обучение
 - 2.2.5. Характерни особености на вниманието
- 2.3. Механизми на обучение и памет
- 2.4. „Пренаталното възпитание“ като педагогическа иновация
 - 2.4.1. Особенности на пренаталното възпитание
 - 2.4.2. Пренаталното възпитание в България
 - 2.4.3. Училища за бременни
- 2.5. Обобщение и изводи

Трета глава. ЧЕТЕНЕТО НА ГЛАС И ЕФЕКТИТЕ ВЪРХУ РЕЦИПИЕНТА ВЪВ ФАЗИТЕ НА ИНТЕЛЕКТУАЛНО-СЕТИВНОТО МУ РАЗВИТИЕ

- 3.1. Изследователска хипотеза: Четене преди раждането и четене в най-ранна възраст
- 3.2. Същност и роля на слуховите възприятия
 - 3.2.1. Гласът – ефирно удължение на тялото
 - 3.2.2. Ритмиката на говора като антропологична предпоставка за четенето на глас
 - 3.2.3. Процесите „слушане“ и „чуване“
 - 3.2.4. Музиката като фактор за развитието на мозъчната дейност
- 3.3. Особенности на четенето на глас като когнитивен и комуникационен процес
 - 3.3.1. Участници в процеса „четене на глас“
 - 3.3.2. Насоки за осъществяване на четенето на глас
 - 3.3.3. Пренатално и ранно четене
- 3.4. Влияние на четенето на глас върху развитието на човека
 - 3.4.1. Влияние на четенето на глас върху физическото развитие
 - 3.4.2. Влияние на четенето на глас върху когнитивните реакции
 - 3.4.3. Влияние на четенето на глас върху възприемането на речта
 - 3.4.4. Влияние на четенето на глас върху семейните и социалните връзки
 - 3.4.5. Влияние на четенето на глас върху паметта
- 3.5. Обобщения и изводи

Четвърта глава. РАННОТО ФОРМИРАНЕ НА ЧИТАТЕЛЯ: НАГЛАСИ И ЕФЕКТИ В БЪЛГАРСКИ УСЛОВИЯ

- 4.1. Анализ на данни от анкетно проучване: Нагласи за развиваща среда за четене по време на бременността (фаза 1)
 - 4.1.1. Методология
 - 4.1.2. Демографски анализ
 - 4.1.3. Явление „пренатално четене“ vs четене на глас по време на бременността
 - 4.1.4. Практикуване на четене на глас по време на бременността
 - 4.1.5. Практикуване на други методи за пренатално възпитание
 - 4.1.6. Училище за родители
 - 4.1.7. Работна среда на бременната жена
 - 4.1.8. Други източници на четено на глас слово
 - 4.1.9. Рекапитулация на резултатите
- 4.2. Анализ на данни от анкетно проучване: Ефекти при бебето в развиваща среда за четене (фаза 2)
 - 4.2.1. Методология
 - 4.2.2. Демографски анализ
 - 4.2.3. Участници в процеса на четене на глас в обкръжението на бебето
 - 4.2.4. Специфични особености на четенето на глас на бебето
 - 4.2.5. Вниманието към илюстративния материал
 - 4.2.6. Носители на писмен текст в обкръжението на бебето
 - 4.2.7. Други източници на четено на глас слово
 - 4.2.8. Рекапитулация на резултатите
- 4.3. Анализ на данни от анкетно проучване: Ефекти при детето в развиваща среда за четене (фаза 3)
 - 4.3.1. Методология
 - 4.3.2. Демографски анализ

- 4.3.3. Участници в процеса на четене на глас в обкръжението на детето
- 4.3.4. Специфични особености на четенето на глас на детето
- 4.3.5. Внимание към илюстративния материал
- 4.3.6. Носители на писмен текст в обкръжението на детето
- 4.3.7. Други източници на четено на глас слово
- 4.3.8. Рекапитулация на резултатите
- 4.4. Обобщение и изводи от емпиричното проучване

Пета глава. ФОРМИРАНЕ НА РАЗВИВАЩА СРЕДА ЗА РАННО ЧЕТЕНЕ ЧРЕЗ МЕДИЙНИТЕ ФУНКЦИИ НА КНИГАТА

- 5.1. Социализиращи медийни функции на книгата
- 5.2. Развиваща среда за четенето – традиции и иновации
- 5.3. Книги с медийна функция за пренатално четене
 - 5.3.1. Книги, подходящи за пренатално четене на български език
 - 5.3.2. Книги, подходящи за пренатално четене на руски език
 - 5.3.3. Книги, подходящи за пренатално четене на немски език
 - 5.3.4. Книги, подходящи за пренатално четене на английски език
 - 5.3.4.1. Книги, представящи света, който очаква бебето
 - 5.3.4.2. Книги, представящи връзките между членовете на семейството
 - 5.3.4.3. Книги, представящи гледната точка на нероденото бебе
- 5.4. Книги с медийна функция на аудиовизуално четене за бебета
- 5.5. Специфика на медийната функция на илюстрацията в книгите за бебета и малки деца
- 5.6. Реформиране на развиващата среда за ранно четене с обогатена функционалност на книгите
- 5.7. Обобщение и изводи

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ: НАУЧНИ ИЗТОЧНИЦИ

БИБЛИОГРАФИЯ: ЕМПИРИЧЕН КОРПУС

ПРИЛОЖЕНИЯ

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дълго време се е смятало, че животът започва с раждането и че месеците, прекарани в утробата, нямат влияние върху характера и личността на хората. Днес все по-голямо внимание се обръща на първите девет месеца от развитието на човека. Функционалната енергетика на четенето още в периода преди раждането и в най-ранна детска възраст става все по-актуална и все по-предизвикателна тема в съвременното общество. Проучванията по темата разкриват изключителния потенциал на четенето на глас (т.нар. аудиочетене¹ или акустично четене²) и специфичната развиваща среда за четенето като фактори за формиране на бъдещия читател.

В източните философии е залегнало вярването, че периодът от зачатие до раждането е от изключителна важност за развитието на индивида. На Запад тази идея е обсъждана с голяма доза скептицизъм. Пренаталното възпитание е свързано със създаването на бъдещото поколение, което да притежава подобрени характеристики в сравнение със сегашното. Идеята за осъществяване на жива и осмислена връзка с детето още по време на бременността на майката съществува отдавна. Френският акушер-гинеколог Мишел Оден посочва, че за съвременните родители е необходимо по-добре да разберат и почувстват новите знания за това, което става в майката по време на бременността ѝ, какво чувства детето по време на раждането и по време на кърменето, че всичко това има огромно значение за бъдещия човек.³

Основания и мотиви за избор на темата

Основанията да предприема изследване по темата „Развиваща среда за четене и медийни функции на книгата: подходи и нагласи за ранно формиране на читателя” открит

¹ Аргументацията на употребата на този термин е базирана на: Цветкова, Милена. Да четеш с уши: Радиото като фактор в трансформациите на четенето. В: Viva vox: Юбилеен сборник в чест на проф. Веселин Димитров. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2008, с. 135-148; Мелентьева, Юлия П. Аудиочтението: история и современность. В: Мелентьева, Ю. П. Чтение: явление, процесс, деятельность. Отделение историко-филол. наук РАН; Науч. совет РАН „История мировой культуры”. Москва: Наука, 2010, с. 26-33.

² Терминът „акустично четене” е аргументиран от Маршал Маклуън чрез латинската му етимология: „legere” (чета) означава също и „audire” (слушам). Вж: Маклуън, Маршалл. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры. Киев: Ника-Центр, 2004 [ориг. 1962], с. 134.

³ Odent, M. Primal Health. London: Century Hutchinson, 1986. 192 p.

в недефинираната до днес социално-културна отговорност на семейството за култивиране на устойчив четящ човек и в потенциала на книгата като медия за създаване и поддържане на развиваща комуникационна среда още от най-ранна детска възраст.

Професионалните ми наблюдения показваха, че четенето на глас по време на бременността е комуникационен подход, който е все по-предпочитан от бъдещите майки. Практикуван от много жени по света, от година на година този подход за общуване с нероденото се утвърждаваше като самостоятелно направление в системата на пренаталното възпитание. С настоящото изследване се ангажирах със сериозното предизвикателство да проуча и аргументирам чрез научни методи особеностите на т.нар. пренатално четене като феномен, представящ нови възможности и променящ представата за четенето на глас и неговите ефекти.

В последните 20 години на английски език са публикувани редица книги, написани специално, за да бъдат четени на глас по време на бременността. Това разкрива нова книгоиздателска ниша, която се развива и която предстои да бъде въведена на други езици, за да даде възможност на повече бременни по целия свят да четат на глас интересни и подходящи книги.

Личните ми мотиви да се ангажирам с настоящото изследване може да се представят по следния начин:

Първо, интересът ми към възможностите на четенето на глас за „залагане на параметрите” на бъдещия читател в контекста на нарастващия проблем с липсата на читателска компетентност и все по-влошеното качество на четенето не само сред учениците, а и сред възрастните.

Второ, интересът ми към влиянието, което четенето на глас оказва върху бебето още по време на бременността, както и към възможностите за създаване на подходящи условия за развиваща среда за четене още от най-ранна детска възраст.

Трето, интересът ми като издател към издания, подходящи за четене на глас по време на бременността.

Актуалност на темата

Конвенционалното разбиране за живота на човека е поставяло началото му от деня на раждането. С развитието на съвременната медицина, невробиология, невропсихология и техните диагностични възможности през последните 25 години, придобиваме съвсем различен поглед към процесите, които протичат по време на бременността. Тези нови

познания, чрез които обективираме различни аспекти в периода от зачатие до раждането, ни насочват към изследване на различните възможности, чрез които можем да изградим връзката между нероденото бебе и заобикалящия го свят с посредничеството на майката.

Развиването на уменията за четене се е смятало за приоритет на педагозите и възпитателите, принадлежащи към системата на образованието. Днес все повече внимание се обръща на ролята на семейството в създаването на развиваща среда за четене, в която читателят да може да придобие необходимите му компетенции и умения. Тази смяна на фокуса не е изненадваща, защото в последните 25 години, благодарение на развитието на медицината и в частност на неврологията, неврофизиологията и възможностите за диагностика, разбираме все повече за работата на мозъка, способностите за учене и възможностите, които имаме за положително влияние върху формиращия се индивид и неговото бъдеще като читател.

Създаването на развиваща среда за четене е приоритет не само на институции като училището, детската градина и на специалистите, които работят в тях, а и на осъзнато отношение от страна на семейството и хората, които се грижат за детето още от раждането му. Това ни показват програмни документи, политически доклади и национални стратегии, които се фокусират върху проблемите с четенето сред децата.

а) Политики в Европейския съюз

Стратегическата рамка за европейско сътрудничество „Образование и обучение 2020“ на Съвета на Европейския съюз (2009, 2012) поставя нови цели в областта на четенето, съгласно които делът на учениците с трудности следва да се намали под 15% до 2020 г. Европейският съвет подканва държавите-членки да намалят значително броя на младежите с недостатъчно умения за четене.⁴

В студията „Държавни политики за подкрепа на четенето“, проучваща европейските кампании за насърчаване на четенето при деца и възрастни, Мариела Нанкова посочва: „Основните проблеми с четенето се търсят най-вече в образователната система. (...)“

⁴ Преподаване на четене в Европа: Контекст, политики и практики. Брюксел: Изпълнителната агенция за образование, аудиовизия и култура (EACEA P9 Eurydice). Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2011. DOI: 10.2797/52200. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/13oBG.pdf

Понастоящем в Европа е широко разпространена практиката усилията за изграждане на основите на обучението по четене да започват още в предучилищна възраст.”⁵

В България темата за ранното четене в семейна среда е засегната в Националната стратегия за насърчаване и развитие на грамотността на Министерство на образованието и науката от 2013 г. В нея е записано, че ранната детска възраст – периодът от раждането до шестгодишна възраст, е от изключителна важност за натрупване на знания, умения и нагласи, които оказват влияние върху ученето в училище. Ранните преживявания, които подкрепят развитието на комуникационните умения на децата (като тяхната осведоменост за вербална и невербална комуникация; познаване на звук, модел, ритъм и повторение; символи и др.), играят ключова роля в развитието на умения за четене и писане. За подобряване на обхвата в предучилищното възпитание и подготовка, както и за осигуряване на неговото качество, е необходимо да се обърне сериозно внимание на привличането на семейството като активен участник в предучилищната подготовка чрез прилагане на цялостен подход за тясно сътрудничество между дома и образователните институции.⁶

б) Международно изследване за напредъка в четенето – на учениците от IV клас (Progress in International Reading Literacy Study – **PIRLS**)

„Ранният старт има трайни ползи” – така могат да бъдат обобщени резултатите, получени от тестването на ученици в IV клас чрез тестовете PIRLS. Ученици, които са получили предучилищно образование и/или имат родители, които са се занимавали с това да ги ограмотяват от ранна детска възраст, имат по-добри постижения в четенето, отколкото връстниците им, които започват училище с умерени или ниски умения. Домашна среда, която подпомага ученето, доказано се свързва с по-високи резултати – в такива домове имат книги, учебни помагала, цифрови устройства; родителите са образовани, с професионални или технически занимания; те са хора, които обичат да четат. Въпреки това в 31 държави има спад в положителното отношение на родителите към четенето. Родителите са първите учители на учениците, но 17% от тях казват, че не обичат да четат. Незадоволителен е броят (39%) на учениците с родители, които често ангажират децата си в ограмотяващи занимания като им четат, говорят или пеят, както и им разказват

⁵ Нанкова, Мариела. Държавни политики за подкрепа на четенето. В: Добри практики за читателска компетентност при деца и ученици. София: За буквите, 2013, с. 63-80.

⁶ Национална стратегия за насърчаване и развитие на грамотността (2013-2020). Министерство на образованието и науката. Available from: <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=74&subpageId=143>

истории и ги учат да пишат буквите от азбуката. Тези ученици имат по-добри постижения от ученици, чиито родители са ги занимавали по-рядко с ограмотяващи занимания.⁷

в) Програмата за международно оценяване на 15-годишните ученици (Programme for International Student Assessment – **PISA**)

Според доклада „Чети за промяна“ (Reading for change), в който се разглеждат резултатите от PISA 2000, намирането на начин за привличане на учениците към четенето може да бъде един от най-ефективните начини за постигане на социална промяна.⁸ В книгата „Чети, за да успееш“ съставителят Джой Корт пише: „За първи път имаме неоспорими статистически доказателства, че четенето за удоволствие е нещо основно за развитието на детето.“⁹ При оценка на способностите за четене и функционалната грамотност, експертите от PISA правят изводи, свързани с влиянието на семейната среда върху резултатите на учениците: „Семействата са важен източник на социален капитал за учениците. Техният различен лингвистичен, културен и социално-икономически произход създават контекст за ранни преживявания и са ясно асоциирани с различно ниво на грамотност на четене.“¹⁰

г) Програмата за международно изследване на компетентностите на възрастните (Programme for International Assessment of Adult Competencies – **PIAAC**)

Една от програмите, по които работи Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) е Програмата за международна оценка на компетентността на възрастните (PIAAC), която разработва и провежда проучване на уменията на лица на възраст 16-65 г. Проучването измерва опитността на възрастните по отношение на грамотност, боравене с числа и решаване на проблеми във високо технологична среда. Събрани са данни за това как възрастните използват визираните умения в къщи, на работа и в общността. Проучването се провежда на два етапа: между 2011–2012 г. и между 2014–2015 г.¹¹ Резултатите показват, че лошите умения в грамотност, боравене с числа и решаване на проблеми сериозно ограничават достъпа до по-добре

⁷ What makes a good reader: International findings from PIRLS 2016. In: TIMSS & PIRLS International Study Center. Available form: <http://pirls2016.org/pirls/summary>

⁸ Reading for Change: Performance and Engagement across Countries: Results from PISA 2000. Paris: OECD Publishing, 2002. DOI: 10.1787/9789264099289-en

⁹ Court, Joy. Read to succeed. Strategies to engage children and young people in reading for pleasure. London: Facet publishing, 2001, p. xix

¹⁰ Reading for Change: Performance and Engagement across Countries: Results from PISA 2000, Paris: OECD Publishing, 2002. DOI: 10.1787/9789264099289-en

¹¹ Literacy, Numeracy and Problem Solving in Technology-Rich Environments: Framework for the OECD Survey of Adult Skills, Paris: OECD Publishing, 2012. DOI: 10.1787/9789264128859-en

платена и по-удовлетворяваща работа. Нещо повече, в държави, в които преобладава население с ниска степен на грамотност, хората много по-рядко съобщават за лошото си здравословно състояние, по-често се чувстват обекти, а не субекти в политическите процеси и по-малко се доверяват на другите. ОИСР работи с правителствата, за да бъдат разработени национални стратегии за развитие на умения, така че гражданите да развиват правилните умения за предизвикателствата на XXI век.¹²

д) Доклад на британския **BookTrust**

В доклад от 2014 г., озаглавен „Четене с деца – резултати от национално проучване за честотата, с която четат майките и бащите”, експертите от великобританската фондация за насърчаване на четенето Booktrust анализират колко често родителите четат с децата си, като се фокусира основно на процента родители, които четат с децата си ежедневно. Получените резултати представят изменението на броя на родителите, които четат с децата си, когато децата порастват, и сравняват поведението в съвместното четене при майките и бащите. Най важните резултати могат да се обобщят по следния начин:

- Броят на родителите, които четат с децата си, е най-голям, когато детето е на 5 години; 69% от родителите четат всеки ден с 5-годишното си дете;
- Майките (55%) значително повече четат с децата си в сравнение с бащите (42%); майките четат с децата си ежедневно повече от бащите за всички възрастови групи;
- Значителна част от родителите никога не са чели на бебетата си в периода 0-11 месеца: 45% от бащите никога не са чели с детето си, както и 32% от майките.¹³

е) Доклад на **Scholastic**

Докладът за четенето „Kids and family reading report” е национална анкета на САЩ, провеждана сред деца на възраст от 6 до 17 години и техните родители, провеждана от американската издателска група Scholastic. От 2015 г. в нея е включена категория „четене на глас”. Обобщението на резултатите посочват следните тенденции: Докато 73% от родителите с деца от 0 до 5 години казват, че са започнали да им четат преди да навършат една година, само 30% казват, че са започнали преди детето да стане на 3 месеца. През 2014 г. Американската академия на педиатрите препоръча родителите да започват да четат на

¹² Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies. Paris: OECD Publishing, 2016. DOI: 10.1787/9789264258051-en

¹³ Eliot, Sian and Laura Venning. Reading with children – Findings from a nationwide survey on the reading frequency of Mums and Dads. Booktrust, Ipsos MORI, August 2014. Available from: <https://www.mecd.gob.es/dam/jcr:b36bcaa9-544b-4369-8398-613ee5b025e8/reading-with-children-2014-booktrust.pdf>

децата си от момента на раждането. И децата го обожават, пишат експертите от Scholastic: 83% от анкетираните деца от всички възрастови групи казват, че обичат или харесват да им бъде четено на глас и 40% от децата, между 6 и 11 години, чиито родители са спрели да им четат, казват, че са имали желание родителите им да продължават да им четат. Основната причина, която посочват – това е било едно „специално време”, прекарано с родителите. На повече от половината от децата на възраст 0-5 години (54%) е четено на глас вкъщи 5-7 дни от седмицата. Броят на децата, растящи в среда с четено на глас слово, намалява до едно на всеки три за възрастта от 6 до 8 години (34%) и едно на шест за възрастта от 9 до 11 години (17%).¹⁴

ж) Проучвания „Читателски практики в България”

Според проучванията върху читателските практики в България, провеждани периодично от социологическа агенция „Алфа рисърч” през 2006 г., 2009-2010 г. и 2014 г. се наблюдават следните тенденции, свързани с четенето и социализацията „родители – деца – книги”: в България, въпреки наличието на много конкурентни канали за информация и дейности, които претендират за свободното време на индивида, общуването между родители и деца чрез четене се смята за ценност и е натоварено с висок престиж, а което е най-радостно, то изглежда и разпространена практика. Резултатите от изследванията показват, че тези ранни контакти с книгата наистина са много важен елемент в създаване на устойчиви читателските практики и навици, които в същото време ограничават относителна тежест на конкурентните фактори в по-късна възраст и влияят положително върху цялостния образователен и културен статус на индивида. Зад този факт обаче се крият и други тенденции, които също заслужават внимание: първо, когато българските родители трябва да четат на децата си, са по-пасивни: сред родителите с деца между 2 и 6 години над две трети четат детски книжки на децата си, а една трета посочват, че не четат; ясно различима е зависимостта от образованието – четящите на глас родители са предимно висшисти (85%) и половината от родителите със средно образование (50%)¹⁵; второ, четенето и книгата в българското общество имат особен “детско-юношески” образ, а социализацията чрез четене невинаги се смята за дело на целия живот.¹⁶ Не е известно

¹⁴ Kids and family reading report. 5th ed. Scholastic, 2015. Available from: <http://www.scholastic.com/readingreport/Scholastic-KidsAndFamilyReadingReport-5thEdition.pdf?v=100>

¹⁵ Четяща България: Социологическо проучване. Алфа рисърч, октомври-ноември 2006. В: Асоциация Българска книга. [2017]. Available from: <https://www.abk.bg/attachments/download/121>

¹⁶ Читателски практики в България: Изследване на Алфа рисърч. 2009-2010. В: Асоциация Българска книга. [2017]. Available from: <https://www.abk.bg/page/practices> и Читателски практики в България: Изследване на

обаче какъв е бил ефектът от тези проучвания до днес след прокламираното „промотиране на четенето като културна практика”. Предстои провеждането на ново проучване „Читателски практики в България 2018” – национален интердисциплинарен проект, изследващ състоянието на четенето и грамотностите в България, финансиран от Фонд "Научни изследвания" към МОН по конкурс за научни изследвания от 2017 г.¹⁷

Място на темата в съвременните научни дискусии

Много защитници на детски каузи отдавна алармират обществото колко важно е ранното огромяване, но едва през 2014 г. Американската асоциация по педиатрия (ААП) го официализира. Академията публикува ново политическо изявление, в което препоръчва на педиатрите и политиците да промотират ежедневното четене на глас от най-ранно детство – преди навършване на 1-годишна възраст.¹⁸

Каузата на детето – формиращ се читател и кризата в семейната компетентност за формиране на читателско-ориентирана домашна среда в България не са обект на системни научни дискусии. „Световната изследователска общност е раздвоена в оценката на случващото: дали става дума за криза в употребите на книгата или за нормални комуникационни промени, свързани с новите технологии?” – питат се авторите на спечелилото държавна субсидия проектно предложение на тема „Читателски практики в България 2018”. Аргументите за наложителността на провеждането на това ново изследване са много добре открити: умението да се чете се загубва, младите поколения все по-трудно разбират писмените текстове, което е фатално за цялостната личностна, обществена и професионална реализация на човека, представител на писмената цивилизация; и в България, както и в целия глобализиран свят, четенето като основна културна технология търпи трансформации, но тук те са подчертано свързани с трудностите пред българското образование: „изследвания като PISA, PIRLS, както и български изследвания говорят за тревожни тенденции и за рискове при усвояване на базови компетентности, необходими за

Алфа рисърч, 2014. В: Асоциация Българска книга. [2017]. Available from: <https://www.abk.bg/page/practices2014>

¹⁷ Читателски практики в България 2018: национален интердисциплинарен проект, изследващ състоянието на четенето и грамотностите в България, финансиран от Фонд "Научни изследвания" – МОН по конкурс за научни изследвания 2017 г. В: СУ "Св. Климент Охридски": Научноизследователски проекти, 20.12.2017 г. Available from: <https://projects.uni-sofia.bg/ProjectDetails.aspx?ProjectId=2300>

¹⁸ Maughan, Shannon. American Academy of Pediatrics Backs Reading Aloud from Infancy. In: Publishers Weekly, 24.06.2014. Available from: <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/childrens/childrens-industry-news/article/63008-american-academy-of-pediatrics-backs-reading-aloud-from-infancy.html>

новото общество на знанието.”¹⁹ Можем да се надяваме, че това предстоящо изследване ще достигне до изводи и решения, релевантни както на задачите на „Националната стратегия за насърчаване и развитие на грамотността (2013-2020)”, така и на световните предизвикателства пред науките за читателя и четенето.

Обществената и практическа потребност от изследването

След средата на 90-те г. на XX век се активира съставянето на различни национални и регионални политики за насърчаване на четенето, в които са включени специалисти педиатри, педагози и библиотекари, експерти в областта на образованието и националните стратегии за повишаване на грамотността сред населението. Част от тези програми оперират на национално ниво, сред които можем да открием Националния закон за четенето на Обединените арабски емирства, който въведе метода „чанта на познанието” (knowledge bag) като част от инициативите за подобряване на четенето²⁰ и програмата „Родени за четене, четене за свързване” (Born to Read, Read to Bond) на Националната библиотечна организация на Сингапур, достъпна във всички библиотеки от 2005 г., в която се насърчава заздравяването на връзката родител-дете още от раждането²¹.

Други програми са свързани с дейността на неправителствени организации. Една от тях е Bookstart, която цели да покаже на родителите на деца от 0-3 г. удоволствието от споделеното четене и благоприятният ефект, който този процес има върху децата. Програмата оперира на територията на Япония, Корея, Тайван, Австралия, Колумбия. Във Великобритания програмата Bookstart предоставя безплатни книги на родителите на бебета на възраст 0-12 месеца и на възраст 3-4 г.²². В Германия същата инициатива се нарича Lesestart и е насочена освен към немско-говорещите семейства и към малцинствените общности на територията на страна като предлага ресурси за четене на глас и помагала за родители на 17 езика²³. В Дания по програмата Bookstart родителите в неравносвойно

¹⁹ Пълен цитат от резюме на проект „Читателски практики в България”. В: СУ "Св. Климент Охридски": Научноизследователски проекти, 20.12.2017 г. Available from: <https://projects.uni-sofia.bg/ProjectDetails.aspx?ProjectId=2300>

²⁰ Khalifa directs National Reading Law. In: Cabinet of the United Arab Emirates, 03.05.2016. Available from: <https://uaecabinet.ae/en/details/news/khalifa-directs-national-reading-law-mohammed-approves-strategy-ten-year-national-reading-strategy-is-backed-by-a-dh100-million-fund>

²¹ Thulaja, Naidu Ratnala. Born to Read, Read to Bond programme. In: National Library Board Singapore. 24.01.2005. Available from: http://eresources.nlb.gov.sg/infopedia/articles/SIP_278_2005-01-24.html

²² Who are we. In: Booktrust. Available from: <https://www.booktrust.org.uk/who-we-are>

²³ Willkommen bei „Lesestart – Drei Mailensteine fuer das Lesen”. In: Lesestart. 2011-2017. Available from: <https://www.lesestart.de>

социално положение са посещавани от библиотекари и получават безплатни материали за деца на възраст 6 месеца и 12 месеца²⁴.

Партньорство за семейно четене (Family reading partnership) е неправителствена организация в САЩ, която предоставя безплатни книги и подкрепя родителите да четат всеки ден на глас с децата си още от раждането²⁵.

Във Великобритания Националният литературен тръст организира конференция под надслов „Говори на своето бебе” (Talk to your baby), на която специалисти от различни научни области споделят своя опит в създаването на развиваща среда за четене на деца на възраст 0-5 години.²⁶

Можем да обобщим, че всичко това са практически програми и методи, които не постигат масовост и не отчитат дълготраен ефект.

Макар четенето на глас от раждането да е практика, на която обръщат внимание редица международни институции и изследователи, в България този процес остава само във фокуса на неправителствени и браншови организации на ниво програми за насърчаване на четенето или локални инициативи на някои регионални библиотеки (това са проектът „Вълшебната стая“²⁷ на Българска библиотечно-информационна асоциация от 2012 г. и продължението му „Библиотека за бебета“²⁸ в общинска библиотека „Искра”, гр. Казанлък през 2017 г., както и практиката на читалищната библиотека в гр. Пещера да насърчава бременни жени да четат приказки на бъдещите си деца²⁹). Общественият интерес към проблема се регистрира предимно в пространствата за споделяне на частна опитност на родители, решили да четат на глас по време на бременността и веднага след раждането (проект „Експериментът” на уеб сайта Detskiknigi.com, стартирал през 2014 г.³⁰).

²⁴ Vestergaard, Lisbet. Bookstart changes family reading habits. In: Scandinavian library Quarterly, 2011, Vol. 44, No 3. Available from: <http://slq.nu/?article=denmark-bookstart-changes-family-reading-habits>

²⁵ Family reading partnership. 1997-2017. Available from: <http://www.familyreading.org/about-us>

²⁶ Talk to Your Baby conference. In: National literacy trust. 2017. Available from: <https://literacytrust.org.uk/early-years/talk-your-baby-conference>

²⁷ "Вълшебната стая": стартиране на библиотечни кътове за стимулиране на ранното детско развитие – 1-6 г. В: Българска библиотечно-информационна асоциация. 2012. Available from: https://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=799&Itemid=118

²⁸ Кожухарова, Ана. „Библиотека на бебетата” – ново начинание на ОБ „Искра”. В: Kazanlak.com, 5.12.2017. Available from: <https://www.kazanlak.com/news-24746.html>

²⁹ Сиракова, Богдана. Насърчаване на четенето от самото начало – приносът на библиотеката за ранното детско развитие (сътрудничество със семейството, детската градина, училището, педиатри и стоматолози). – В: Визия за бъдещето на библиотеките в България: Сборник с доклади от XXV Национална конференция на ББИА, Стара Загора, 4–5 юни 2015 г. София: Бълг. библиотечно-информ. асоц., 2015, с. 108.

³⁰ Стоева, Валентина. Експериментът: началото. В: Детски книги, 26.08.2014. Available from: <http://detskiknigi.com/detskiknigi-com-postavya-nachaloto-na-eksperimenta>

Теоретична потребност от изследването

Въпреки множеството изводи и предложения, свързани с влиянието на семейната среда върху формирането на устойчиви малки читатели, до момента не е налице теоретична обосновка на възможността да се възложи читателско-педагогическа функция на семейството. Съществува консенсус около твърдението, че четенето на глас е един от основните начини за създаване на връзка между членовете на семейството. Специалисти и експерти, педагози и учени през последните 25 години се обединяват около необходимостта четенето на глас да се практикува от най-ранния възможен момент. В България четенето на глас от раждането е във фокуса предимно на библиотеките. Практикуването му преди раждането е тема на научно-популярни и любителски публикации. Настоящата разработка е първата, която изследва нагласите на българските родители (бременни и майки и бащи на деца до 3 г.) за използване на четенето на глас като възможност за създаване на развиваща среда за четене и за ранно формиране на предпоставки за четене.

Разработеност на темата

Предходните изследвания и практики в полето на ранното четене са развивани приоритетно в педагогиката. Работи се в парадигмата на утвърдени подходи към ранното развитие на четенето като азбучен, лингвистичен, фоничен (акустичен), аналитичен, синтетичен, базиран на езиков опит, цялостен езиков подход и балансирани подходи.

Мнозинството научни изследвания са ограничени в двата конвенционални подхода за ранно четене: фонетичен, при който на децата се преподава връзката буква-звук, и езиковият, когато детето се учи да чете цялата дума без да я разделя на букви и срички.

Езиковият подход е по-ефективен за обучение по функционалните аспекти на четенето, като концепция и очаквания от процеса, докато директните подходи са по-добри при подобряване на разпознаването на думите и ефективното разбиране. Това е заключението на Стивън Стал и колегите му при сравнение на двата метода сред деца в предучилищна възраст.³¹

³¹ Stahl, Steven and Patricia Miller. Whole Language and Language Experience Approaches for Beginning Reading: A Quantitative Research Synthesis. In: Review of Educational Research, 1989, Vol. 59, №1, pp. 87-116. Available from: DOI: 10.3102/00346543059001087

Според екипа на Адриана Бус познанието за фонетиката е важно, но не е значимо условие за ранното четене, защото програми, комбиниращи фонетичното разпознаване и изучаването на буквите, са по-ефективни от тези, свързани само с фонетиката.³²

Според Никола Бенин, създател на методика за ранно четене, процесът на четене се извършва по два начина. Единият е ежедневното четене на глас от страна на родителя. Вторият начин е т.нар. „фотографиране“ – когато детето прочете една дума няколко пъти, то я запомня и след това е достатъчно само да я види, за да я произнесе.³³

Тимоти Кайлинг, автор на книгата „Естественото четене: как да научите детето си да чете лесно и естествено, преди да навърши три години“, защитава тезата, че четенето трябва да се случва естествено, в зависимост от индивидуалните възможности на детето, без да се прилага някакъв конкретен метод за обучение за четене, а посредством създаване на среда, която да развива читателските нагласи у бебето и детето от най-ранна възраст чрез четене на глас.³⁴

Значително внимание следва да се обърне на естественото развитие на речта, на увеличаването на речника и подкрепа на създаването на значение; важноста на създаването на връзки с околните чрез обогатяване на семиотичното познание и символното разбиране; и на ролята, която околната среда и ресурсите, включително книгите, имат в подходите за ранно четене.³⁵

Най-новите изследвания потвърждават, че през първите 48 месеца от живота детето научава изключителен обем от информация, голяма част от който е основан на ранното четене.³⁶ В същото време въпросът за **откриване на максимално ранната възраст за формиране на четящия човек** не стои пряко в периметъра на научните интереси. Темата е застинала в консенсуса около устойчивата парадигма за достатъчността на института „предучилищно образование“.

³² Bus, Adriana and Marinus H. van IJzendoorn. Phonological awareness and early reading: A meta-analysis of experimental training studies. In: Journal of Educational Psychology, 1999, Vol. 91, №3, pp. 403-414. DOI: 10.1037//0022-0663.91.3.403

³³ Бенин, Никола. Ранно обучение по четене. Русе: Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2016, с. 8 (88 с.)

³⁴ Kailing, Timothy. Native reading: How to teach your child to read, easily and naturally, before the age of three. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2008, 180 p.

³⁵ Goouch, Kathy and Andrew Lambirth. Teaching Early Reading and Phonics: Creative Approaches to Early Literacy. London: Sage publications, 2017, p. 4.

³⁶ Goouch, Kathy and Andrew Lambirth. Teaching Early Reading and Phonics: Creative Approaches to Early Literacy. London: Sage publications, 2017, p. 5.

Според съвременната когнитивна психология формирането на читателя се извършва във възрастта между **5 и 12 години** и на това основание се защитава възгледът, че който на 12 години не е станал читател, никога няма да стане такъв.

Според най-актуалните изследвания в детската педагогика още в периода на предучилищното образование (между **3 и 6 години**) може да се постигнат някои от най-важните цели, свързани с изграждането на читателя, а именно: 1) да се изгради читателска мотивация; 2) да се формират читателски навици; 3) да се овладеят базови умения за контактуване с текст; 4) да се формират способности за превръщане на възприетото в личен опит.

Много малък брой научни изследвания се ръководят от доктрината, че възрастта между **1 и 6 години** е най-подходяща за начало на контакта между детето и книгата, защото в този период се развиват говорът и познавателните умения при децата, а четенето на глас помага те да усвоят рано литературния език и способността да си служат с него. Предполага се, че ежедневно четене на бебета на възраст 6 месеца ще подобри езиковите, когнитивните и социално-икономическите умения. И действително рано споделеното четене е благоприятно за развитието³⁷. Ранното четене може да помогне не само за ръст на грамотността, но и по-обща познавателни способности, които имат решаващо значение през целия живот, счита екип от учени след дългогодишно наблюдение на двойки близнаци³⁸.

Единствено в областта на неврофизиологията могат да се констатират все по-нови научни резултати и по-радикални възгледи относно максимално ранната фаза за готовността за подготовка на бъдещия читател.

Американският неврофизиолог Глен Доман (Glenn Doman), пионер в областта на развитието на детския мозък и създател на световноизвестната методика „Четене от пелените“, доказва, че **мозъкът на бебето се развива само тогава, когато работи**. Подалеч стига изследователката на пренаталното влияние Ани Мърфи Поул. Според нея научните, здравните и социалните политики днес търсят най-добрия начин за насърчаване на благосъстоянието на следващото поколение. Това важно усилие трябва да включва **фокусиране над онова, което зародишите учат през деветте месеца, които прекарват**

³⁷ O'Farrelly, Christine, Orla Doyle, Gerard Victory and Eyllin Palamaro-Munsell. Shared reading in infancy and later development: Evidence from an early intervention. In: Journal of Applied Developmental Psychology, 2018, Vol. 54, pp. 69–83. Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0193397317303659>

³⁸ Ritchie, S.J., T.C. Bates, R. Plomin. Does Learning to Read Improve Intelligence? A Longitudinal Multivariate Analysis in Identical Twins From Age 7 to 16. In: Child Development, 2015, Vol. 86, №1, pp. 23–36. DOI: 10.1111/cdev.12272

в утробата³⁹. Ученето започва много по-рано, отколкото някога сме си представяли. Това мнение споделя и авторът на книгата „Родени, за да четат” Джейсън Буг. Според него четенето на глас следва да започне още преди раждането и по този начин да се създадат условия за формиране на бъдещ читател в дигиталната ера⁴⁰.

Известно е, че ембрионите могат да долавят и заучават звуци от външната среда. Но възможността родителите да използват този капацитет на ембрионите, за да променят траекторията на развитие на своето потомство, все още не е напълно проучена. Според изследване, направено с ембрионите на зебров амадин (*Taeniopygia guttata*), излагането на ембрионите на акустични знаци само по себе си променя адаптивно последващия растеж и определят температурните предпочитанията на възрастните индивиди и способностите им за възпроизводство, което променя разбирането за майчинството, фенотипичната пластичност, програмиране на развитието и адаптацията на ендотермичните видове в условията на глобално затопляне⁴¹.

Известно е също, че когато слуша гласа на майката, в мозъка на бебето се активират няколко зони, включително зоните, свързани с преработването на емоциите, но също така и зони, отговарящи за развитието на речта⁴². Освен това начинът, по който плачат бебетата, се определя от родния им език⁴³.

Според изследователите четенето на глас е от значение за физическото развитие след раждането, защото вътреутробните сигнали влияят на мозъчната структура и имат отражение върху конгитивната функция, регулацията на емоционалния и физиологичния стрес при бебетата⁴⁴.

През 2017 г. Лиза Скот и Александра Монесън установиха неврална специализация при деца под 1-годишна възраст, след като ги обучавали в продължение на 3 месеца с шест

³⁹ Paul, Annie Murphy. *Origins: How the Nine Months Before Birth Shape the Rest of Our Lives*. New York: Free Press, 2011. xii, 306 p.

⁴⁰ Boog, Jason. *Born Reading: Bringing Up Bookworms in a Digital Age – From Picture Books to eBooks and Everything in Between*. Foreword by Betsy Bird of The New York Public Library. New York: Simon & Schuster, 2014. xxvii, 305 p.

⁴¹ Mariette, Mylene M. and Katherine L. Buchanan. Prenatal acoustic communication programs offspring for high posthatching temperatures in a songbird. In: *Science*, 2016, Vol. 353, №6301, pp. 812-814. DOI: 10.1126/science.aaf7049

⁴² Dehaene-Lambertz G, Montavont A, Jobert A, et al. Language or music, mother or Mozart? Structural and environmental influences on infants' language networks. In: *Brain and Language*, 2010, Vol. 114, №2, pp. 53-65. DOI: 10.1016/j.bandl.2009.09.003

⁴³ Mampe, B., A.D. Friederici, A. Christophe, K. Wermke. Newborns' cry melody is shaped by their native language. Center for Prespeech Development and Developmental Disorders, Department of Orthodontics, University of Würzburg, Germany. In: *Currant Biology*, 2009, Vol. 19, N23, pp. 1994-1997. DOI: 10.1016/j.cub.2009.09.064

⁴⁴ Glynn, Laura M. and Curt A. Sandman. Prenatal origins of neurological development. A critical period of fetus and mother. In: *Current directions of psychological science*, 2011, Vol. 20, №6, pp. 384-389. DOI: 10.1177/0963721411422056

индивидуално обозначени лица на маймунки. Когато провели същото по време обучение със същите шест образа, но без да бъдат индивидуално обозначавани, а само общо категоризирани (напр. за всички лица се казва само „маймуна“), или когато на малките деца се показват лица без да се наименуват, установили, че невралната специализация за лица изисква обучение на индивидуално ниво по време на ранното детство (до 1 год).⁴⁵ След анализ на всички данни от проведено тригодишно изследване на деца чрез скенер и множество тестове по четене и фонология, учените стигат до извода, че има само един параметър, който постоянно е подсказвал колко добре ще може да се научи детето да чете. Този параметър е разрастването на бялото мозъчно вещество в една специфична зона на мозъка в лява темпоропариеална област. Бялото мозъчно вещество може да бъде сравнено с неврални магистрални пътища в мозъка, а лявата темпоропариеална област отговаря за обработката на звуците, речта и четенето. Наблюденията върху тази област показват, че ако нарастването на бялото мозъчно вещество не се следи в точно определен критичен период, децата ще имат трудности в разпознаването на буквите и в превръщането им в смислени думи и това не зависи от генетичната предразположеност.⁴⁶ Това изследване доказва, че развитието на бялото мозъчно вещество е пряко свързано със способността за четене. Както обяснява д-р Хьофт в интервю на Мария Конникова: „Това е мястото, където се извършва упоритата работа по свързването на звуците и буквите и техните съответствия.“⁴⁷ Изводът от това откритие има силна приложна стойност – задължително е да се чете на глас на пеленачетата. С този нов научен резултат се разкриха още по-широки изследователски полета пред теоретичните на комуникациите, когнитивните науки, педагогиката и др.

Теоретична основа на изследването

Теоретичната основа на настоящото изследване е разработена върху трудовете на изследвателя на четенето на глас Мем Фокс, която представя този процес не просто като

⁴⁵ Scott, Lisa S. For baby's brain to benefit, read the right books at the right time. In: The Conversation Trust (UK), December 9, 2017. Available from: <https://theconversation.com/for-babys-brain-to-benefit-read-the-right-books-at-the-right-time-83076>; Scott, Lisa S. For Baby's Brain to Benefit, Read the Right Books at the Right Time. Tales with individual faces and objects seem to help. In: Scientific American, December 14, 2017. Available from: <https://www.scientificamerican.com/article/for-baby-s-brain-to-benefit-read-the-right-books-at-the-right-time>

⁴⁶ Myers, Chelsea A., Maaikje Vandermosten, Emily A. Farris, Roeland Hancock, Paul Gimenez, Jessica M. Black, Brandi Casto, Miroslav Drahos, Mandeep Tumber, Robert L. Hendren, Charles Hulme, Fumiko Hoeft. White Matter Morphometric Changes Uniquely Predict Children's Reading Acquisition. In: Psychological Science, Vol. 25, №10, pp. 1870–1883. DOI: 10.1177/0956797614544511

⁴⁷ Konnikova, Maria. How children learn to read. In: New Yorker, 11.02.2015. Available from: <https://www.newyorker.com/science/maria-konnikova/how-children-learn-read>

начин за общуване, а като събитие, което има влияние върху целия живот на човека; върху възгледите за развитие на личността през първата година на човека на психолозите Пол Мусен и Джон Конгър; върху методологията на Масару Ибука за обучение през първите три години от живота на човека; върху изследванията на Патриша Кул за развитието на речта във възрастовия период 0-12 месеца; върху психоаналитичните изследвания на Франсоаз Долто за първата година като основа за развитието на личността; върху разработките на Лора Е. Бърк за различните етапи, през които преминават когнитивните и комуникационни процеси при децата до 3-годишна възраст; върху теорията на Станислас Дийн за неврофизиологичните основи на процеса четене още от раждането на човека; върху изследванията на Мерилий Шпрингер за развитието на мозъка; върху научните открития на Мариане Уолф, изследовател на неврофизиологията на мозъка и дислексията; върху изследванията на И. Тихомирова, специалист по психология на детското четене; върху библиопсихологията на Николай Рубакин и неговата теория за четенето; върху теорията на четенето на руския книговед и библиотековед Юлия Мелентиева и възгледите ѝ за ефекта от четенето на глас в семейна среда; върху трудовете на Милена Цветкова, развиващи информационната и медийната теория на четенето.

За теоретична база на онези аспекти от развиващата среда за бъдещия читател, обхващащи само периода на бременността на майката, са приети възгледите на Ани Мърфи Пол, която развива науката за пренаталните влияния; на Мари-Андре Бертен, изследовател в областта на пренаталното развитие и неговото влияние; на френските психоаналитици Мириям Сежер и Катрин Долто, които доказват и защитават хаптономията като метод за установяване на контакт с нероденото дете чрез докосване, базирана на хаптотерапията, разработена от Франс Велдман от Нидерландия; на Франсоаз Долто и нейните последователи в България под ръководството на доц. д-р Моника Богданова от Софийския университет, която изследва връзката между периода преди и по време на раждането и живота на човека; на Дейвид Чембърлейн и изследваната от него психология на раждането; на френския семиотик Юлия Кръстева и нейните постижения в изследванията на връзката между четенето, жените и психоанализата и др.

За пълното представяне на проблема за четенето на глас в периода на бременността са проучени източници, свързани с пренаталната педагогика и пренаталното възпитание, науката за пренаталното влияние, перинаталността и психоанализата и хаптономията. За изходна точка е възприета базовата теория за пластичността на мозъка на Норман Дойджи.

Възможността на мозъка да се изменя под действието на стимули се нарича невропластичност – способността му да променя собствената си структура и функции в отговор на действие или мисловен процес.⁴⁸ Според неговите изследвания развитието на говора, например, има критичен период, който започва преди 1-годишна възраст и приключва между 8-годишна възраст и пубертета.⁴⁹ Поддържа се и възгледът за пренаталното влияние на Ани-Мърфи Пол, според който бебето преди раждането не е инертно, а активно и динамично същество, което отговаря и се адаптира към живота в средата, в която предстои да се роди.⁵⁰

Експертните гледни точки върху актуалната читателска ситуация в света са обобщавани на базата на доклади на Американската педиатрична асоциация, PISA, PIRLS, BookTrust, National Literacy Trust, Scholastic и др., които същевременно прокламират и четенето на глас от раждането.

Научен проблем

Назряващият общонаучен проблем може да бъде формулиран по следния начин: Дали незадоволителните резултати от качеството на четенето при децата, затрудненията при четенето и отказът от четенето не се коренят в късното обучение в четене? Дали читателят не се „програмира“ още в предродилния период, още в майчината утроба? Големият въпрос дефакто е: Кога се формира читателят? Може ли да се овладява четене, да се проведе подготовка за т.нар. зрялост за четене преди още детето да се е научило да чете в традиционния смисъл на думата?

Настоящото изследване се ангажира с търсене на решение по този конкретен научен проблем: Възможно ли е модалността на среда, в която се чете на глас в периода преди раждането и в най-ранна детска възраст, да се окаже базов фактор за изграждането на бъдещия читател?

Обект и предмет на изследването

Обект на изследователския труд е наситеността на средата за формиране на бъдещия читател с четено на глас слово и с медийно функционални книги като обстоятелства за ранно формиране на детето като читател.

⁴⁸ Doidge, Norman. *The Brain's way of healing. Remarkable discoveries and Recoveries from the Frontiers of Neuroplasticity*. New York: Viking, 2015, pp. 10-15.

⁴⁹ Doidge, Norman. *The brain that changes itself. Stories of personal triumph from the frontiers of brain science*. New York: Viking Penguin, 2007, p. 42.

⁵⁰ Paul, Annie Murphy. *Origins: How the Nine Months Before Birth Shape the Rest of Our Lives*. New York: Free Press, 2011. 320 p.

Предмет на непосредствен изследователски интерес са нагласите за четене на глас и ефектите от тази комуникативна практика сред родителите на деца до 3 години и сред бременните жени в България и произтичащите от това теоретични и научно-приложни възможности.

Изследователска теза

Формирането на читателски нагласи у децата зависи от комуникационната среда, в която са се развивали още преди раждането, и това обстоятелство трябва да се използва за потвърждаване на културно-педагогическата отговорност на семейството, за разширяване на възрастовото профилиране на детската книга и за приложение на нейните медийни функции в ранната (семейната) читателска педагогика.

Работни хипотези

В резултат от теоретичните и емпиричните изследвания е необходимо да се докажат следните основни хипотези:

Хипотеза 1. Четенето на глас е основополагащ фактор от външната среда, за пълноценното развитие на човека още в базовия период от изграждането му като разумен биологичен вид – от вътреутробното развитие, през раждането до първите 3 години от живота.

Хипотеза 2. Четенето на глас се отразява върху когнитивните способности на нероденото бебе и спомагат за неговото формиране като бъдещ читател чрез мелодиката на езика и ритмиката на четеното на глас слово.

Хипотеза 3. Възможността да се обоснове развиваща среда за бъдещия читател чрез максимално ранно прилагане на медийните функции на книгите.

Хипотеза 4. Формирането на читателски нагласи и читателски рефлекс у децата зависи от медийните модалности на средата, в която са се развивали още преди раждането.

Цел и задачи на изследването

Целта на изследването е да се докаже функционалността на четенето в проявата му на акустично-вербален и комуникационен процес в периода преди и след раждането на детето като фактор за ранното формиране на устойчив читател. Известно е, че новороденото е в процес на интензивна социализация с постепенно разширяваща се микросреда и с него трябва да се изгражда комплексна социална връзка паралелно с четенето на глас. Дори да не се окаже основополагаща, четенето на глас може да се докаже

като поддържаща културно-педагогическа дейност в родителските стратегии за култивиране на бъдещ четящ човек.

За доказването на така формулираната цел изследването си постави следните конкретни **задачи**:

Първа задача е от позицията на медийната и книговедската теория да бъдат синтезирани съвременните възгледи за четенето като неврофизиологичен, когнитивен и комуникационен процес, които са в основата на формирането на бъдещ читател.

Втора задача е да се обобщят новите изследвания за перцепцията на бебето в предродилния период и доказателствата за ефектите от ранната комуникация с него.

Трета задача е да се проучи и обясни същността на четенето на глас и влиянието му върху важни зони на когнитивния апарат на формиращия се индивид, отговарящи за четенето.

Четвърта задача е чрез емпирични проучвания сред целеви групи – родителите на бъдещия читател – да се обоснове мисията на четенето на глас: своевременно и ако може ускорено когнитивно, психическо и емоционално развитие на обекта (малкия човек), което би позволило да го превърнем в съ-субект на ментална, когнитивна дейност, а не да го подценяваме.

Пета задача е да се предефинира и обогати спектърът от медийни функционалности на книгата, насочени към формиране на развиваща среда за ранно четене.

Методология на изследването

Изследването е проведено чрез интердисциплинарен подход, основан на комуникационната теория на четенето, медиазнание, медийна рецепция, библиопсихология, детска психология, неврофизиология, когнитивна психология, медицина, педиатрия, детска педагогика. Частните изследователски методи включват: индукция, дедукция и синтез на научни данни; аналитико-синтетична и критична обработка на научни изследвания; метод „преценка на съдържанието” спрямо масива от източници, свързани с процесите четене и четене на глас.

Емпиричните изследователски методи включват: разработване и провеждане на целеви анкетни проучвания, метода на статистически анализ при обработката на събраната информация от анкетните проучвания и самостоятелен инструментариум за обозримост на обема и динамиката в разпространението на произведения за четене на глас, базиран на

систематичен библиографски обзор и типологизация на масиви с издателска информация, каталози и издадени книги, отговарящи на обекта на изследването.

Базово за изследването е авторско емпирично проучване, проведено по метода на анкетата и отговарящо на трите фази на изследователската теза:

- 1) Нагласи за поддържане на развиваща среда за четене по време на бременността (фаза 1) – анкетно онлайн и офлайн проучване сред бременни в трети триместър бъдещи майки за познанията и активността им спрямо т.нар. „пренатално четене”. Проучването е насочено към жени, бременни в 28-ма до 40-та седмица. Общо 112 бременни жени от България са взели участие в проучването. 21 анкети са попълнени при пряк контакт на автора с респондентите, останалите 91 анкети са попълнени онлайн. Резултатите са събирани офлайн от 24.2.2015 до 01.01.2017, онлайн от 9:50 ч. на 9.3.2015 до 17:15 ч. на 01.01.2017 г. Офлайн анкетите са попълвани при среща на училище за бременни „Аз и супер мама” в магазин „Дундъ”, бул. Йерусалим №3, София, на 22.12.2015 г.; при посещение на потенциални респонденти в офиса на Център за здраве и образование „Едикта”, ул. Иларион Макариополски №2, София.
- 2) Ефекти при бебето в развиваща среда за четене (фаза 2) – анкетно онлайн и офлайн проучване сред родители на бебета на възраст 0-12 месеца за ефекта от четенето на глас. Проучването е насочено към български родители на деца на възраст от 0 до 12 месеца. Общо 71 родители са взели участие. 4 анкети са попълнени на хартиен носител, останалите 67 анкети са попълнени електронно. Резултатите са събирани офлайн от 27.07.2016 г. до 01.01.2017 г. и онлайн от 13:13 ч. на 20.07.2016 г. до 17:55 ч. на 01.01.2017 г. Офлайн анкетите са попълвани при посещение на потенциални респонденти в офиса на Център за здраве и образование „Едикта”, ул. Иларион Макариополски №2, София.
- 3) Ефекти при детето в развиваща среда за четене (фаза 3) – анкетно онлайн и офлайн проучване сред родители на деца на възраст 1-3 години за ефекта от четенето на глас. Проучването е насочено към български родители на деца на възраст от 1 до 3 години. Общо 77 родители са взели участие. 13 анкети са попълнени на хартиен носител, останалите 64 анкети са попълнени електронно. Резултатите са събирани офлайн от 27.07.2016 г. до 01.01.2017 г. и онлайн от 15:07 ч. на 20.07.2016 г. до 18:45 ч. на 01.01.2017 г. Офлайн анкетите са попълвани при

посещение на потенциални респонденти в офиса на Център за здраве и образование „Едикта”, ул. Иларион Макариополски №2, София.

Целта на това емпирично изследване е проверка на хипотезата за позитивите на ранното и ненаатрапчиво формиране на читателски нагласи у детето. Въпросите в проучването визират първите три основополагащи за когнитивното развитие на човека възрастови стадия – пренатален, от 0 до 12 месеца (бебе) и от 1 до 3 години (дете). Основание за подобно структуриране на подготвителния читателски цикъл е теоретико-емпиричната постановка, че процесът на рецепция на модалностите на четеното на глас слово започва още преди раждането и продължава през първите 3 години от живота на човек.

За решаването на последната задача на настоящото изследване – изграждане на типология на книги с медийна функция за пренатално четене, е проведен типологичен и съдържателен анализ на издателската продукция на англоезичния пазар в две категории – издадените книги, подходящи за пренатално четене, и издадените книги, написани специално за пренатално четене.

Понятиен апарат

Работните понятия, с които се оперира в труда, са както следва:

- *четене* – медирано чрез книга взаимодействие, което формира читателска опитност у реципиента;
- *читател* – субект на процеса четене, който упражнява дейността аудиално (на глас), наричан още четец;
- *читател-слушател* или *аудиочитател* – субект, който слуша четения на глас от друг човек текст; включва възрастовите категории „неродено бебе”, „новородено дете” и дете на възраст до 3 години;
- *акустично* или *аудио четене* – четене на глас, комуникация между четащ и слушащ субект;
- *четене на глас* – четене за другия; основната функция на четенето на глас е да комуникира на слушателя чрез гласа на четеца посланието на текста;
- *развиваща среда за четене* – семейна (интимна) комуникационна среда, която благоприятства формирането на бъдещ читател от най-ранните етапи в

развитието на човека, в която се генерират предпоставките за преход от слушател към читател и се култивира нагласата за самостоятелно четене;

- *ранна комуникация* – информационно взаимодействие между нероденото бебе, майката и заобикалящата ги среда; в периода на бременността майката се явява посредник (медиатор) между бебето и външната среда;
- *ранно формиране на читател* – влияние върху когнитивното развитие на формиращия се индивид чрез четене на глас;
- *подходи за ранно формиране на читател* – четене на глас по време на бременността, четене на глас на бебета във възрастовия период 0-12 месеца, четене на глас на деца от 1 до 3-годишна възраст и интегрален комуникационно-психофизиологичен подход за подготовка на т.нар. *зрялост за четене*.
- *медийност на книгата* – книгата в ролята ѝ на медиатор, чрез който се извършва когнитивно и комуникационно въздействие върху развиващия се индивид.

Ограничения в обхвата на изследването

Предвид интердисциплинарния подход, необходим за изпълнение на поставената цел на настоящото изследване, са поставени и задължителни ограничения:

- Обект на изследването е процесът на четене на глас от субект – родител или друг четец на съ-субект – здраво дете, което изключва от изследователските задачи децата със специфични образователни потребности (СОП⁵¹) и с разстройства на развитието⁵², системите за ранно обучение по четене на бебета и малки деца и методиките за самостоятелното четене.
- Вътреутробното развитие на човека е проучено във връзка със способностите на нероденото бебе да слуша и да реагира на четенето на глас слово, без да се

⁵¹ Официалната дефиниция за деца със специални образователни потребности (СОП) е дадена в нормативните актове на МОН - в Закона за народната просвета от 2002 г. до днес и в Наредба №1 от 2009 г. Това са „деца, които срещат различни затруднения в обучението си, поради: сензорни увреждания (нарушено зрение или увреден слух); физически увреждания; умствена изостаналост; езикови-говорни нарушения; специфични обучителни трудности; емоционални или поведенчески; нарушения на общуването и комуникацията; хронични заболявания, които водят до СОП; множество увреждания.”

⁵² Деца с особености на зрителното и слуховото възприятие при трите популярни разстройства на развитието – РАС (разстройство от аутистичния спектър), ДР (дислексия на развитието) и ХАДВ (хиперактивност с дефицит на внимание).

разглежда подробно развитието на другите органи и системи и техните особености.

- Извън изследователския фокус е социалният контекст на развиващата среда за четене, дефинирана само в рамките на семейството (фактическите родители); частните социални явления в семейната среда като „немайчин език“, „осиновено дете“ и „приемни родители“ също са извън фокуса на изследвателя.
- Към проблема за промени в семейното възпитание и педиатричните грижи се подхожда от гледна точка на комуникационната наука и медийната теория на четенето, без претенции за педагогическа рефлексия и с абстрахиране от филологическия (лингвистичния и литературоведския) ракурс към тази проблематика.
- Дисертационният труд няма за свой обект ранното обучение в четене като образователен проблем от предучилищния стадий, тъй като предметът на изследването е ограничен до 3-годишната възраст на формирация се малък читател. Авторката е убедена, че педагогическите аспекти на ранното изграждане на читател са обект на друго научно поле и заслужават отделно внимание.
- Предвид научната дисциплина, в която се разгръща и доказва дисертационната теза – книгата като медия – трудът обсъжда функциите на детската книга само в рецептивно-комуникативния ѝ статус на обект за четене, извън икономическите и производствените (книгоиздателските) ѝ аспекти.

Източници на теоретична и емпирична информация

Изследването е базирано върху анализ на идентифицирани като релевантни научни публикации, както и на нормативни документи, експертни доклади и институционални уеб сайтове. Теоретичната и емпиричната база на извършеното изследване е селектирана посредством научноинформационните масиви на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, научни и академични бази данни, архиви, библиотеки и дигитални репозиториуми, библиографския корпус на монографични трудове, професионални периодични издания и онлайн ресурси. Всички цитирани източници са отразени в Библиографията в края на разработката.

Очакваните изследователски резултати са:

- Да се осигури емпирична аргументация за преосмисляне на представите за четенето на глас като процес, който може да се извършва само след раждането;
- Да се обоснове необходимостта от реформирана среда за развитие на ранното четене, която да се предложи на вниманието на учените от педагогическите, психологическите и комуникационните науки;
- Да се разкрият тенденциите и възможностите за продуцирането на нова пазарна ниша в български условия – книгите за пренатално четене.

Приложимост на очакваните резултати

Резултатите от теоретичното и емпиричното проучване могат да бъдат използвани при апробиране на дидактически подходи за ранно формиране на дете-читател в комуникационна среда, в която се генерират предпоставките за преход от слушател към читател и се култивира нагласата за самостоятелно четене.

Планираното съставяне на функционална рамка на процеса „четене на глас“ би могло да намери приложение в съвременните методологии за ранното възпитание и педагогика и да послужи за мотивирани проектни предложения за внедряване на либерални и иновативни подходи в политиките и програмите за ранно четене.

Научноприложните резултати биха могли да се оползотворят чрез бизнес проекти – да се използват в иновативни книгоиздателски стратегии за продуциране и публикуване на книги за най-малките деца.

Новите данни могат да бъдат използвани за създаването на продукти в една специфична и неоползотворена в България пазарна ниша, каквато са книгите, подходящи за четене на глас по време на бременността.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертационния труд се състои от пет глави, предговор, заключение, библиография и приложения.

Първата глава „Медийната теория на четенето: четенето като комуникационен процес“ е посветена на същността на процеса „четене“ и неговите ключови функции при формирането и развитието на читателя. В анализа се търси научна дефиниция на процеса четене, която да удовлетворява целта на проучването. Открояват се основните характеристики и верификации на социо-културната практика „четене“ през призмата на неврофизиологията, когнитивната психология и комуникационната теория на четенето.

За да бъде разбрано четенето като процес на възприемане на съобщение, е необходимо първо да се разберат *неврофизиологичните предпоставки*, които правят този процес възможен. Способността на мозъка да извършва процеса „четене“ се дължи на огромния му потенциал да създава нови връзки и да надгражда базови структури. Вече знаем, че невроните създават нови връзки и пътища помежду си всеки път, когато придобиваме нови знания. Четенето може да бъде научено само защото мозъкът е гъвкава структура (както гласи теорията за пластичния мозък на Норман Дойджи⁵³). Когато се извършва процесът „четене“, всеки мозък се променя завинаги, както физиологично, така и интелектуално. Това са две измерения на развитието и еволюцията на мозъка – личностно-интелектуално и биологично, които рядко се срещат едновременно при други процеси в един и същ индивид в един и същ момент⁵⁴.

Подробно са анализирани неврофизиологичните особености на човешкия мозък, които позволяват извършването на процеса „четене“. Открити са особеностите на функционалната асиметрия на мозъчната кора при осъществяване на процеса на четене. Конкретизирани са коровите зони на речта в мозъка, чрез които се осъществяват процесите на четене, писане, говорене и слушане. Представени са неврофизиологичните основи на съзнанието като предпоставка за осъществяване на всички висши функции на нервната система.

⁵³ Doidge, Norman. *The Brain's way of healing. Remarkable discoveries and Recoveries from the Frontiers of Neuroplasticity*. New York: Viking, 2015, pp. 10-15.

⁵⁴ Wolf, Maryanne. *Proust and the squid: the story and science of the reading brain*. London: Icon Books Ltd, 2008. p. 5.

За разлика от своите съставни части – зрение и говор, които са генетично организирани – *четенето не е биологична даденост (не е вродено)*⁵⁵, не се предава директно на следващите поколения и затова изисква специални грижи и целенасочено обучение. Всички невронни нива, включени в процеса, трябва да се учат как да формират необходимите пътища отново всеки път, когато индивидът (индивидуалният мозък) чете. Това е една от причините, поради които четенето, както и останалите „изобретения на културата” са различни от други процеси и децата не ги владеят по естествен начин, както зрението и говоренето, които са предварително програмирани.⁵⁶

Четенето е разгледано като когнитивен процес, като съвкупност от множество умения и компетенции – способност да се отделят фонемите в речта, разграничаване на буквите, спазване на правилата за произнасяне на буквите, разграничаване на цели думи, създаване на речников запас и способност за разбиране на значението на написаните думи.

Четенето е представено и като комуникационен процес – специфичен информационен обмен, който започва с възприемането на информационното послание и включва разбиране, осмисляне, интерпретиране на текстова информация, формиране/манипулиране и външно поведение. Разгледана е спецификата на връзката между източник и получател в комуникационния процес, както и особеностите на този процес при деца. Четенето не е едностранно въздействие на писменото произведение върху читателя, изразяващо се в пасивно възприемане и усвояване на съдържанието, а активно взаимодействие между комуникатора (създателя на текста или четеца) и реципиента (читателя). Поради това четенето е възприето като *медиран творчески и индивидуален процес*, който влияе комплексно на личността.

Четенето като социален процес има три основни функции: а) всяка ситуация, свързана с четене, включва социален контекст; б) четенето е културна дейност, т.е. четенето има социална функция, която се явява продължение на ежедневните културни практики; в) четенето е социално-когнитивен процес. Чрез усвояването на четенето и самия процес на четене, децата усвояват културно-приемливи информация, активности, ценности, начин на мислене и решаване на проблемите.⁵⁷

⁵⁵ Цветкова, Милена. Книгата като медия. София: Enthusiast, 2012, с. 567.

⁵⁶ Wolf, Maryanne. Proust and the squid: the story and science of the reading brain. London: Icon Books Ltd, 2008. pp. 10-11.

⁵⁷ Bloome, David. Reading as a social process. In: Language art, 1985, Vol. 62, №2, pp. 134-142 Available from: http://www.jstor.org/stable/41405591?seq=1#page_scan_tab_contents

Общото във всички представени дефиниции е, че четенето в своята същност може да бъде дефинирано като *процес на приемане на съобщение*.

Тъй като настоящото изследване е посветено на формирането на бъдещия читател още от най-ранна детска възраст, включително преди раждането, се наложи процесът четене да бъде преформулиран. За нуждите на настоящото изследване приемаме обобщено определение за четенето, извличащо приносните акценти на проучените определения и работещо за нуждите на дисертационната теза: *четенето е сложен медиан процес, в чиято основа е способността на индивида за рецепция на писмени съобщения и който е от значение за формирането на интелектуална, социална и емоционална опитност у получателя на тези съобщения*.

Интегралното дефиниране на четенето с неговите особености като неврофизиологичен, когнитивен и комуникационен процес се оказва необходимо както на теоретично, така и на приложно ниво, защото само по този начин може да се обоснове базата, на която функционира комуникацията „четене на глас“ и се създава развиваща среда за четене.

Втората глава „Развитие на човека преди раждането и педагогическата иновация „пренатално възпитание“ се фокусира върху постиженията на ембриологията, неонатологията и физиологията, благодарение на които можем да проследим процеса на развитие на човека през бременността до навършването на 3 години. На анализ са подложени особеностите на обучението като компонент на интелектуалното развитие на човека и механизмите на научаване и памет.

Посоките на научно търсене са свързани с анализиране на ембрионалното развитие на човека и формирането на познавателните функции (преди всичко на усещанията) в периода преди раждането; изследване на познавателните психични процеси – усещания, възприятия, внимание, памет, мислене; връзката между обучението и паметта като основна висша функция на индивида; оценка на пренаталното възпитание като педагогическа иновация.

Периодът преди раждането е един най-важните за развитието на индивида – през този период организмът расте и се развива в защитена среда, която го подготвя за предизвикателствата на живота. Усещанията на бебето започват да се развиват още в началото на бременността. Постепенно всичко, което се случва в обкръжаващата бебето среда, може да бъде усетено от плода. За да може плодът да възприема *реч* (включително

четено на глас слово) от майката или друг човек, е необходимо той да е нормално развит според медицинската наука.

Науката обективизира познанието, че човек е потопен в среда от различни трептения, че човешките емоции са също вид трептене, излъчвано и възприемано от всеки индивид – съзнавано или несъзнавано. Благодарение на развитието на невронауките е установено, че в цялата нервна система има нервни мрежи с пластични свойства, които са отговорни за формирането на паметта, мисленето и вниманието⁵⁸. Това ни дава нов поглед към възможностите на плода да възприема и да бъде повлияван от *звучаща реч* и особено от четено на глас слово. Утвърдената ефективност на метода „хаптономията“ е още едно доказателство за смисъла и ефективността от *речево общуване* и в частност – четене на глас с насочено внимание към нероденото дете.

Специално внимание в тази фаза на изследването е отделено на т.нар. „пренатално възпитание“ като педагогическа иновация и нейното проявление в България. Много учени се интересуват от взаимодействието на личностните характеристики, индивидуалното поведение и факторите на околната среда включително социалния контекст и тяхното влияние върху развитието. Днес все по-голямо внимание се обръща на първите 9 месеца от развитието на човека. Създават се научни дисциплини, които да се фокусират върху изучаването на този период и на ефектите в живота на човека. Една от тези дисциплини е пренаталното възпитание. Пренаталното възпитание е това, което се извършва чрез майката от естествените процеси на бременността. При вече роденото дете възпитанието се извършва основно чрез процесите на подражание и експериментиране.

Интересът се съсредоточи върху дейността на Асоциация ФИМБ България, чиято цел е популяризирането на проекти за развитие на пренаталното възпитание и повишаването на осъзнатостта на родителите за този важен период в развитието на детето. Научно-приложен принос към настоящото изследване добави и издаденият през 2016 г. диск „Музика за сетива невидими...“, който включва музикални произведения на български и чуждестранни автори, подбрани специално, за да бъдат слушани от бременните жени и техните неродени деца⁵⁹.

Други институционални инструменти за развиване на културата на пренаталното възпитание са училищата за бременни. Проучените лекции, конференции и образователни

⁵⁸ Витанова, Лилия, Р. Гърчев и др. Физиология на човека. София: Арсо, 2008, с. 509-520 (532 с.)

⁵⁹ „Музика за сетива невидими...“. Изпълнители Ивелина Иванчева и Десислава Чолакова; Звукозапис Intelligent Music Studio; Продукцент Едикта ООД. София: М-Дизайн ЕООД, 2016. [CR-ROM]: 324 MB, 51:35 мин.

семинари в България са надеждни форми, на които лекари, психолози и специалисти в различни области могат да подготвят бъдещите родители за грамотност в „читателската педагогика“. Тези школи предоставят експертна помощ и възможност на бъдещите родители да общуват със специалисти и да научат от тях повече за бременността, раждането, грижата за бебето и детето.

Познанията за развитието на човека от зачеването до тригодишната му възраст, съчетани с приносите на пренаталното възпитание като педагогическа иновация, оформят теоретичната основа, на базата на която се пристъпи към изследване на четенето на глас преди раждането и в ранна детска възраст в следващата глава.

Третата глава „Четенето на глас и ефектите върху реципиента във фазите на интелектуално-сетивното му развитие“ е посветена изцяло на предмета на изследването – *четенето на глас*. Анализирани са особеностите на четенето на глас и неговото влияние върху развитието на индивида още от периода преди раждането. Търсят се теоретични и емпирични основания, посредством които да се докаже тезата, че четенето на глас се отразява върху когнитивните способности на нероденото бебе и спомага за неговото формиране като бъдещ читател.

Тази част си поставя за задача да обясни и аргументира четенето на глас като възможност за повлияване на зоните от мозъка на слушащия, отговорни за когнитивните процеси и в частност за самостоятелното четене. За постигането на тази задача са използвани теоретичните основи на лингвистиката, ритмологията, прозодията, музикологията, психологията и по-конкретно когнитивна психология на ранната детска възраст, неврофизиологията и ембриологията.

Четенето е процес, възникнал доста по-късно в еволюционното развитие на човека, но ритъмът, гласът, интонацията и другите аспекти на речта са инструменти за формиране на човека от хилядолетия. Освен това те са едни от първите „външни“ влияния, на които сме подложени от вътреутробното си развитие до момента на смъртта.

По своята психологична същност рецепцията на *четено на глас слово* е слухово възприемане. От позиция на информационната теория на четенето слуховото възприемане има качествени предимства пред визуалното възприемане. Звукът е най-важният

информационен канал, еднакъв за всички живи организми. Звуковият сензорен канал е най-ергономичният информационен източник за човека до ден-днешен.⁶⁰

Същността и феноменологията на гласа са изведени от възгледа на Пол Зюмтор за гласа като медия и изразно средство и от теорията на Маршал Маклуън за гласа като органична екстензия на съзнанието и „гореща” медия между телата.

Гласът като изразно средство има четири основни характеристики – височина, измерена в херци; сила, измерена в децибели; издръжливост – в секунди; и тембър, т.е. собствен „печат”, по който се различават отделните индивиди. Ритъмът, особеностите на гласа и ритмиката на речта са основите, които изграждат *специфичния облик на четенето на глас*.

Изследвани са процесите „слушане” и „чуване” и техните характерни особености, благодарение на които четенето на глас може да се осъществи без проблем. Представени са и научни изследвания върху музиката като фактор за развитие на мозъчната дейност, които доказват, че слушането на музика и свиренето на музикален инструмент развиват мозъка и подобряват когнитивните му способности.

Четенето на глас е четене за другия. Основната функция на четенето на глас е да комуникира на слушателя чрез гласа на четеца мислите и чувствата на автора.⁶¹ Следователно, протича процес, който изисква два активни субекта и съчетава два интелектуални процеса – четенето и слушането. От една страна имаме четец, който възпроизвежда на глас конкретен писмен текст, от друга – реципиент, който възприема съобщението като слушател.

За да обясним процеса „четене на глас”, определихме основните участници в него:

- ➔ автор на текста, който бива четен на глас, който предава определено послание към читателя;
- ➔ читател-четец – човек, който чете на глас написания от автора текст;
- ➔ читател-слушател или аудиочитател⁶² – човек, който слуша прочетения на глас от друг човек текст.

⁶⁰ Цветкова, Милена. Да четеш с уши: Радиото като фактор в трансформациите на четенето. В: Viva vox: Юбилеен сборник в чест на проф. Веселин Димитров. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2008, с. 141.

⁶¹ Artley, A. S. Oral reading as a communication process. In: The reading teacher, 1972, Vol. 26, №1, pp. 46-51.

⁶² Цветкова, Милена. Аудиокнига и аудиочетене: Между ползата и риска [Audiobook and audioreading: Between benefit and risk]. В: LiterNet, Vol. 139, №6, 12.06.2011. Available from: <http://liternet.bg/publish3/mtzvetkova/audiokniga.htm>

Под влияние на акта на четене са и двамата съсубекти в процеса – четящият и слушащият. При четенето на глас източник на посланието се явява четецът, той е посредник между автора и получателя на съобщението – слушателя.

Предложени са насоки за осъществяването на „четене на глас“ от родител на дете, така че всички страни в процеса да получат максимално удовлетворение от споделения момент. За да осъществи своята роля в предаването на посланието, читателят-четец е необходимо да отговаря на две важни изисквания:

- а) Да разпознава и декодира писмената система, на която е написан текстът, който предстои да бъде четен;
- б) Да има възможност да възпроизведе написания текст на глас с помощта на речта.

Съобразно възрастта на читателя-слушател са описани явленията „ранно четене“ и „пренатално четене“ с техните специфични особености. Тези явления се аргументират с множеството проучвания от последните 20 години, които имат за цел да покажат какво точно се случва по време на пренаталния период по отношение развитие на способностите на индивида. Голяма част от тези експерименти са свързани не само с пренаталния, а и с неонаталния и постнаталния период от развитието на бебето.

- Проучванията показват, че бебето помни различни познати звукови стимули, на които реагира по определен начин, за разлика от реакцията му към непознати звукови стимули.
- Научни изследвания доказват, че бебетата запомнят гласа на майка си още докато са в утробата и той им действа успокояващо в постнаталния период.
- Изследванията разкриват още, че бебетата развиват определен усет за езика, на който се говори в заобикалящата ги среда, и това се отразява не само на ниво разпознаване на този език в сравнение с друг език, но и в интонацията на плача им.

Всички установени научни резултати доказват, че бебетата още преди раждането запомнят много от събитията, звуковите стимули и емоциите, които ги заобикалят в пренаталния етап от тяхното развитие. Тези доказателства служат като теоретична обосновка за потвърждаване на изследователската теза, че формирането на читателски нагласи у децата зависи от средата, в която са се развивали още преди раждането. Оформи се обобщението, че четенето на глас преди раждането и в най-ранна детска възраст е основен елемент от формирането на индивида. Чрез четенето на глас у нероденото бебе се

изграждат специфични начини за реакция и взаимодействие със средата, които служат за оцеляването и развитието след раждането.

Анализът завършва с обобщение на влиянието, което четенето на глас има върху познавателното развитие на човека. Установени са научните изследвания, които доказват, че четенето на глас има разностранен ефект върху читателя-слушател. Изследванията са класифицирани в 5 основни групи в зависимост от влиянието на четенето на глас слово върху: а) физическото развитие, б) когнитивните реакции, в) възприемането на речта, г) семейните и социалните връзки и д) паметта.

На тази теоретична база и със задачата да се провери изследователската теза и на терен е предприето емпирично проучване за нагласите, които българските родители имат към подхода „четене на глас“ на детето, и начините, по които този подход се прилага в български условия.

Четвърта глава „Ранно формиране на читателя: нагласи и ефекти в български условия“ се ангажира с предмета на непосредствен емпиричен интерес – проучване на нагласите за четене на глас сред бременни жени в България и сред родителите на деца до 3-годишна възраст. Въпросите в проучването визират първите три основополагащи за когнитивното развитие на човека възрастови стадия – пренатален, от 0 до 12 месеца (бебе) и от 1 до 3 години (дете). Основание за подобно структуриране на подготвителния читателски цикъл е теоретико-емпиричната постановка, че процесът на рецепция на модалностите на четенето на глас слово започва още преди раждането и продължава през първите 3 години от живота на човек.

Емпиричното проучване си поставя следните задачи: да определи степента на запознатост на бременните и родителите с явлението „пренатално четене“ и делът сред тях, които го практикуват; да разкрие и обобщи специфичните особености, при които респондентите извършват четене на глас и резултатите, които те наблюдават у поведението на детето си; кои са източниците на четено на глас слово в средата, в която пребивават бременната, бебето и детето; какво е отношението към носителите на писмен текст (източниците на четено на глас слово) на децата на представителите от емпиричната група. Очакваният резултат е актуална картина на нагласите сред родителите в България за ранно формиране на дете-читател чрез четено на глас слово и на наблюдаваните ефекти върху децата им от тази ранна комуникация.

Проучването премина през три фази и обхвана общо 260 родители от България – 112 бременни в последен триместър бъдещи майки, 71 родители на бебета от 0 до 12 месеца и 77 родители на деца от 1 до 3 години. Родителите са във възрастовата група от 25 до 34 години. 91% от респондентите са с висше образование. Първата фаза от проучването е насочена към бъдещи майки, което обяснява и липсата на въпрос за пола на респондента. Следващите две фази са насочени към родители, като анкетите отново са попълвани основно от майките на децата. Едва 3% от респондентите в последните две фази на проучването са мъже. Над 66% от всички анкети са попълнени за първото дете в семейството.

При провеждането на проучването са направени следните допускания:

- Анкетиранияте участници са здрави, с нормално физическо и психическо развитие.
- Бременността протича без особености (за първа фаза)
- Бебето и детето виждат и чуват без проблем (за втора и трета фаза).
- Бебето и детето са с нормално за възрастта си умствено развитие (за втора и трета фаза).

Първа фаза на проучването, наречена „**Нагласи за развиваща среда за четенето по време на бременността**” е насочена към жени, бременни в 28-ма до 40-та седмица. Общо 112 бременни жени от България са взели участие в проучването.

На въпроса „Знаете ли, че има явление, наречено „пренатално четене“?”, 57% от респондентите отговарят положително. Останалите 43% не са запознати с този начин за общуване с бебето преди раждането. По отношение на прилагането на този подход 50% от жените отговарят, че четат на глас по време на бременността. Останалите 50% от анкетираните не четат на глас по време на бременността.

Резултатите от анализа на тези два въпроса (вж Табл. 1) показва, че повечето анкетираните са запознати с явлението „пренатално четене”, а 35% не само знаят за този подход, но и го практикуват по време на бременността си. 23% от респондентите посочват, че знаят какво е „пренатално четене”, но не го прилагат на практика. 15% от анкетираните бъдещи майки не знаят какво представлява „пренаталното четене”, но четат на глас по време на бременността. Тези резултати показват, че терминът „пренатално четене” е разпространен и разпознаваем за респондентите. Някои от тях не възприемат „пренатално четене” и четене на глас по време на бременността като синоними.

Табл. 1. Зависимост между запознатостта с явлението „пренатално четене” и практикуването на четене на глас по време на бременността

НАГЛАСИ ЗА ЧЕТЕНЕ НА ГЛАС ПРЕДИ РАЖДАНЕТО	Знам какво е „пренатално четене”	Не знам какво е „пренатално четене”
Чета на глас по време на бременността	35%	15%
Не чета на глас по време на бременността	23%	28%

Относно честотата на четенето на глас като начин за общуване с неродените си деца, 23% от практикуващите го бъдещи майки посочват, че четат всеки ден. Веднъж в месеца или по-рядко четат на глас 7% от анкетираните. Останалите 70% от бременните са равномерно разпределени между възможните отговори „до три пъти в седмицата” и „до четири пъти в месеца”.

Обобщеният образ на четящите на глас бъдещи майки има следния профил: четат на глас предимно детски приказки, не наблюдават реакция у плода, считат, че четенето на глас има ефект върху развитието на детето след раждането, четат всеки ден и често в тяхното обкръжение бащата чете на глас.

Втората фаза от проучването „Ефекти при бебето в развиваща среда за четене” е насочена към български родители на деца на възраст от 0 до 12 месеца. Общо 71 респонденти са взели участие.

Сред тази група родители също има висок процент от положително настроени към четенето на глас като начин за общуване още преди раждането. От всички участници в проучването 78% посочват, че в обкръжението на майката е четено на глас по време на бременността.

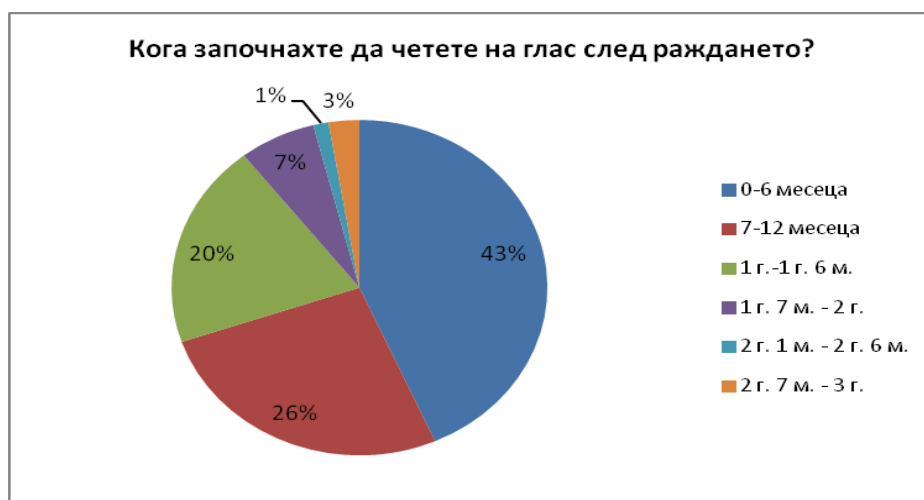
Само 10% от родителите отбелязват, че не четат на глас на бебето си. По отношение на честотата на четенето на глас на бебетата резултатите са следните. Най-голяма е групата от родители, които четат на глас след раждането няколко пъти в седмицата – 48%. Всеки ден четат 17% от респондентите. Същият е броят на родителите, които четат няколко пъти в месеца или по-рядко.

По отношение на началото на прилагането на подхода „четене на глас” при бебетата резултатите са следните. 67% от всички анкетираните са започнали да четат на глас, когато

бебето е на възраст 0-3 месеца. Следващата по големина група (23%) са участниците, които са започнали да четат на глас на бебето в периода 4-6 месеца. Останалите 10% четат на глас след като бебето е навършило 6 месеца.

Третата фаза на проучването „Ефекти при детето в развиваща среда за четене” е насочена към български родители на деца на възраст от 1 до 3 години. Общо 77 респонденти са взели участие.

От всички респонденти, само един не чете на глас. Най-голяма е групата от родители, които четат няколко пъти в седмицата (48%). Всеки ден четат 36% от респондентите. Значително по-малък е броят на родителите, които четат няколко пъти в месеца (12%), един път в месеца или по-рядко (3%).

Диagr. 1. Начало на прилагането на подхода „четене на глас”

По отношение на началото на прилагането на подхода „четене на глас” при децата до 3-годишна възраст резултатите са следните. 43% от всички анкетирани са започнали да четат на глас, когато бебето е на възраст 0-6 месеца. Следващата по големина група (26%) са участниците, които са започнали да четат на глас на бебето в периода 7-12 месеца. 20% от анкетираните посочват периода 1 г. – 1 г. 6 м. Едва 7% от родителите са започнали да четат на глас, когато детето е между 1 г. и 7 м. и 2 г. Най-малък е броят на респонденти, които са започнали да четат след като дете е навършило 2 г. – общо 4% от родителите.

Получените резултати очертават ясно тенденцията, че родителите са основните участници в четенето на глас за техните деца. Следващите по активност участници в процеса са бабите и дядовците.

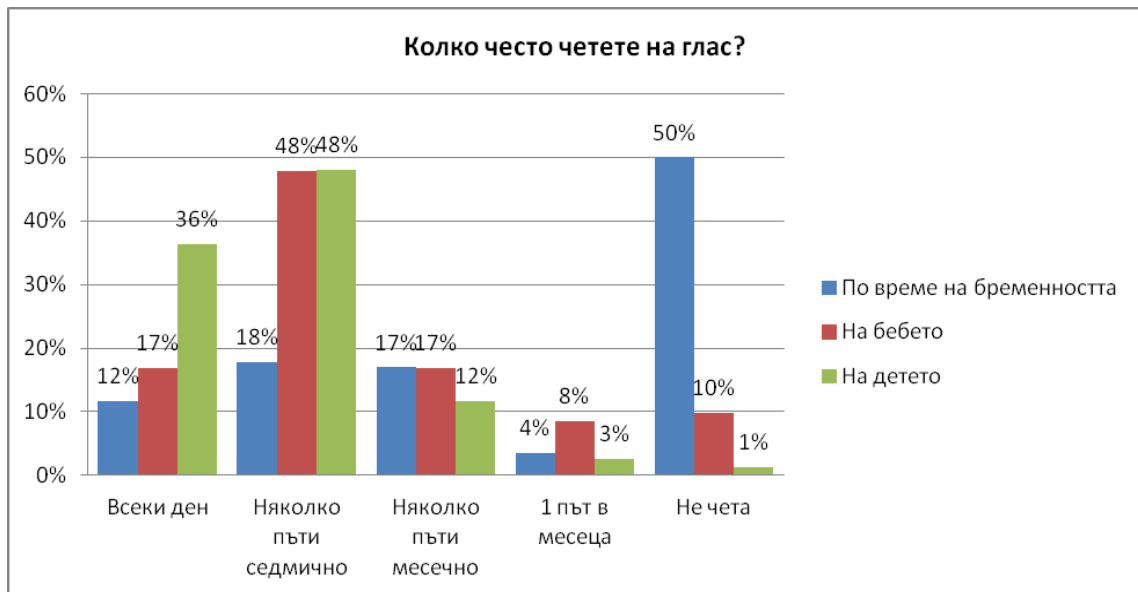
Участниците в анкетното проучването четат на глас на децата си различни материали. Най-много родителите четат на глас произведения за деца в рими (84%) и произведения за деца в проза (81%). Резултатите показват, че повече родители използват различни източници на четене на глас слово. Аудиозаписите не са толкова предпочитани, за сметка на телевизионните и онлайн образователни програми. Последните са предпочитани за ежедневно развлечение.

Наличието на книги около детето е важен елемент от създаването на развиваща среда за четене. Положителна тенденция е, че родителите предоставят книги като предмет за игра от най-ранна детска възраст – 0-6 месеца.

Анкетираниите имат различни ритуали за четене. Във всички избрани отговори личи, че респондентът цели създаването на спокойна и уютна атмосфера, подходяща поза и звуков фон, на който да се извърши четенето на глас.

Общата тенденция, е, че респондентите не търсят специализирано мнение, когато подбират произведенията, които да четат на глас. В общия случай четат от наличното вкъщи или онова, което си спомнят от собственото детство.

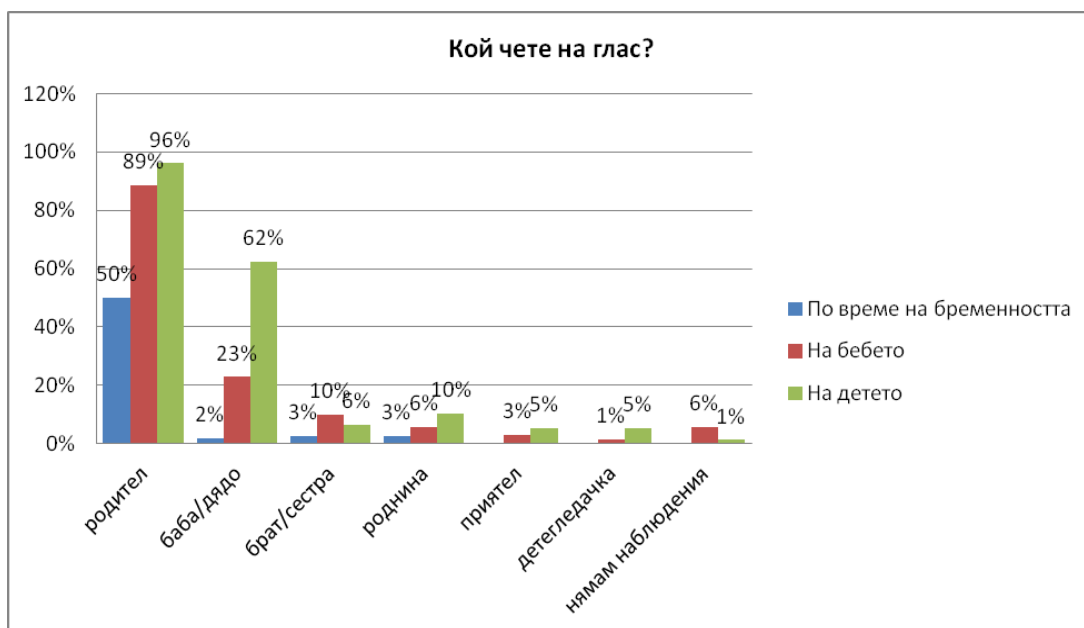
Обобщените резултати от трите фази на проучването показаха, че точно половината от родителите (50%) започват да четат на глас още в пренаталния етап от развитието на детето си. 100% от респондентите, които са чели на глас по време на бременността, продължават да четат активно на глас и след раждането на детето. Част от тях четат едно и също произведение преди и след раждането, но според техните лични наблюдения в по-голям процент от случаите бебетата и децата нямат към това произведение по-различна реакция в сравнение с тази към други произведения, които им четат на глас. Този резултат е очакван поради факта, че респондентите не разполагат със специализирана апаратура за изследване на мозъчната активност, която би засякла ефекта от подобна практика, както е описано в трета глава.

Диagr. 2. Обобщени данни за честотата на четене на глас

Тенденцията, която наблюдаваме, е, че родителите четат повече и по-често на глас колкото по-голямо е детето. От всички анкетирани бъдещи майки 50% изобщо не четат на глас по време на бременността. Когато бебето се роди и през първите 12 месеца едва 10% от респондентите не прилагат този метод. Когато детето е на възраст между 1 и 3 години, само 1% от родителите не четат на глас.

Относно честотата на четенето на глас като начин за общуване с детето резултатите също са оптимистични. Всеки ден или няколко пъти седмично четат на глас по време на бременността си 60% от бъдещите майки, практикуващи този подход. След раждането на бебето 65% четат с тази честота. При децата от 1-3 години този процент се увеличава на 84%. Така очертаната възходяща тенденция показва, че родителите са много по-склонни да четат на глас след раждането и броят им се увеличава след като детето навърши 1 година.

Диagr. 3. Обобщени данни за субекта на четенето на глас

Участници в процеса на четене на глас са не само бъдещите майки и родителите на бебета и деца, но също така баба/дядо, брат/сестра, роднини.

По време на бременността четат на глас основно родителите – 50% от бъдещите майки, както и 20% от бащите. Много по-рядко в този процес преди раждането се включват братата/сестрата (едва в 3% от случаите), бабата/дядото са посочени само от 2% от респондентите. След раждането на бебето четат 89% от родителите. Те се увеличават до 96% след като детето навърши 1 г. Значителен е и ръстът на четящите на глас баба/дядо – 23% четат на глас на бебето и 62% четат на глас на детето.

В много по-редки случаи и то след раждането, на глас чете човек от приятелския кръг или детегледачка, но те никога не са посочени като единствените четящи на глас в обкръжението.

Диagr. 4. Обобщени данни за предпочитанието към произведения за четене на глас

Предпочитани произведения за четене на глас са произведения за деца в рими и проза. Това е съвсем очакван резултат, който съвпада с общата нагласа за четенето на глас на бебета и деца. Родителите четат и множество други материали на глас – художествени произведения (проза и поезия), статии от вестници и списания, специализирани и научни издания, учебни материали и дори интернет форуми. Това е особено характерно за периода преди раждането. След това родителите променят подбора на произведения, които да четат на глас, като се фокусират основно върху детски произведения в рима и проза, по-рядко върху художествени произведения и в много редки случаи статии, специализирани и научни издания. Низходяща тенденция се очертава при четенето на глас на интернет форуми. По време на бременността 4% от бъдещите майки четат на глас от подобни източници. След раждането едва 2% от родителите четат на глас интернет форуми на своите бебета, а децата от 1-3 години от емпиричната група изобщо не слушат такова четено на глас слово.

Подборът на произведения за четене на глас се извършва лично от респондентите и пряко отразява техните предпочитания към определена стилистика. Бъдещите майки получават насоки за подходящите материали за четене на глас основно от свои близки и познати, интернет или в училищата за бременни, ако посещават такива. При четенето на

глас на бебета и деца подборът се извършва най-вече от наличните в дома на респондента произведения, както и от книгите, които са им били четени в детството. Допитването до специалисти е в много малък процент, но при него се отбелязва възходяща тенденция – родителите търсят помощта на специалисти от детските отдели на библиотеките.

Бебето и детето проявяват интерес към илюстративния материал, задържат вниманието си върху него, а след 1-годишна възраст искат пояснения по илюстрациите. Респондентите най-често насочват вниманието към илюстрациите, често поясняват и връзката между написания текст и илюстративния материал.

Бъдещите майки разпознават различните източници на четено на глас слово в обкръжението си. След раждането най-голяма е групата родители, които предпочитат да четат на глас, вместо да използват аудиозаписи или образователни телевизионни или онлайн програми, от които бебето и детето да чува четено на глас слово.

Обобщените данни могат да бъдат използвани за създаването на продукти и услуги в специфична пазарна ниша, каквато са книгите, подходящи за четене на глас по време на бременността, и книгите за най-малките читатели до 3 години.

Петата глава „Формиране на развиваща среда за ранно четене през медийните функции на книгата” изпълнява последната задача на изследването да дефинира и обогати спектъра от медийни функционалности на книгата съобразно характеристиките на подхода за пренатално четене. Анализират се традициите и иновациите в развиващата среда за ранно четене. Предлага се преразглеждане на възгледите за информационната и комуникационната среда на бебето и детето чрез привличане на социализиращите медийни функции на книгите.

Независимо в кой медиен формат съществуват, книгите служат за разширяване на виждането на детето за света, за запознаване с предметите и явленията, с природата, с всичко, което го обкръжава. За да култивира читател у едно дете, възрастният трябва да покаже интерес към книгата, да изтъква нейната роля в живота на човека, да умее интересно да беседва с децата и да им помага при коментара върху произведенията.

За целите на настоящото изследване е направен типологичен и съдържателен анализ на книгите, подходящи за пренатално четене, и на книгите, написани специално за пренатално четене. На пръв поглед тези две категории може и да изглеждат еднакви, но е важно да се подчертае, че в световен мащаб се развива специализирана пазарна ниша за

книги, които да бъдат четени на детето в пренаталния му период, различни от традиционните детски книги.

Списъци с книги, подходящи за четене на нероденото бебе, към настоящата 2017 г. могат да бъдат намерени на различни езици. Приложените в изследването списъци на руски, немски и английски език са изготвени чрез специален подход за обзримост на обема и динамиката в разпространението на произведения за четене на глас, базиран на систематичен библиографски обзор. По-специално внимание е обърнато на книгите на английски език, защото единствено в англоезичната среда се забелязва сериозен и последователен ангажимент към издаване на книги, написани специално, за да бъдат четени на глас в пренаталния стадий на развитието на човека.

Публикуваните на английски език книги, специално написани, за да бъдат четени на бебетата в пренаталния им стадий, са написани в рими, за да въздействат по-ефективно върху рецептивната система на нероденото бебе.

Установена е мултифункционалността на илюстрираните книги, подходящи за пренатално четене или написани специално за пренатално четене. Аргументирана е ролята на илюстрациите при четенето на глас – тя има за цел да онагледява словото и да помогне на „слушания читател“ (бебето и детето) да опознае света в *интегрален формат* – чрез едновременно слушане и гледане. Освен това има активна роля като поле за комуникация между читател-четец и читател-слушател.

Установена е мултифункционалността и на аудиовизуалните книги за бебета и малки деца, в които текстът е допълнен от звуци, цветове и образи, достъпни чрез мобилни приложения. Те също разширяват кръга на реципиентите – могат да бъдат четени на глас едновременно на бебе, на дете и на бебе в пренаталния стадий на развитието му.

Развиващата среда за четене се променя заедно с новите разбирания, които получаваме от науките за мозъка, от неврофизиологията, ембриологията, психологията, педагогиката и евристичните теории за развитието на бебето и детето. Вече знаем, че колкото по-рано започнем да четем на бебето, толкова по-голям положителен ефект ще има върху цялостното развитие на индивида.

Установени са характерните обстоятелства за изграждането на тази нова среда, формираща бъдещия читател, а именно:

- Бебето се формира като читател още преди раждането;

- Развиващата среда за четене е комуникационно-психологическата и медийната среда на бъдещите родители и семейството;
- Книги, подходящи за пренатално четене, са обикновено написани в рими;
- Книгите, създадени специално за пренатално четене, са иновация в книгоиздаването от 1997 г.
- Книгите за аудиовизуално четене дават възможност на родителите и децата да играят заедно, използвайки за отправна точка текста на книгата.

По критерия съдържание можем да разпределим книгите за пренатално четене в следните три категории:

- 1) Книги, представящи света, който очаква бебето.
- 2) Книги, представящи връзките между членовете на семейството.
- 3) Книги, представящи гледната точка на нероденото бебе.

На базата на представените в изследването книги и изведената теоретична обосновка е разработен обобщен модел на книгите, които са най-подходящи за четене на глас преди раждането. Тези книги има 4 общи характеристики:

- 1) Написани са в рими;
- 2) Написани са от автори на книги за деца или от жени, които описват периода на бременността си в стихотворна форма;
- 3) Подходящи са за семейно четене;
- 4) Спомагат за заздравяване на връзките в семейството.

На основата на изведените функционални и съдържателни критерии е моделирана нова типология на книгите, предназначени за родителите с готовност да общуват с нероденото си дете чрез четене на глас.

Фиг. 1. Типология на книгите за четене на глас преди раждането

Така, посредством метода на селекцията и типологизацията на масиви с издателска информация, каталози и издадени книги, отговарящи на обекта на изследването, се очертават особеностите на книгите с медийна функция на пренатално четене.

Формирането на читателя от най-ранна фаза на развитието му като човек, а именно в пренаталния период, покрива иновативен сегмент в портфолиото на съвременното световно книгоиздаване. Новите тенденции в книгоиздаването, които се фокусират върху ранните (формиращите се) читатели от момента на зачатие до навършване на 3 години, представят нови възможности за изграждане на стабилни връзки между членовете на семейството. Книгите, написани, за да бъдат четени на глас в периода преди раждането, представляват изцяло нова пазарна ниша.

ОБОБЩЕНИЕ И ИЗВОДИ

В резултат от проведеното изследване на тема „Развиваща среда за четене и медийни функции на книгата: подходи и нагласи за ранно формиране на читателя“ е необходимо да се открият основните обобщения и изводи.

В резултат на извършеното изследване може да се потвърди изпълнението на поставената цел: доказана беше функционалността на четенето в проявата му на акустично-вербален и комуникационен процес в периода преди и след раждането на детето като фактор за ранното формиране на устойчив читател. *Четенето на глас* се доказва като поддържаща социализираща и културно-педагогическа дейност в родителските стратегии за култивиране на бъдещ четящ човек.

- Тъй като настоящото изследване е посветено на формирането на бъдещия читател още от най-ранна възраст, включително преди раждането, се наложи процесът четене да бъде преформулиран. Четенето е преосмислено като *интегрална категория* с присъщите му неврофизиологични, когнитивни и комуникационни особености. За нуждите на дисертационната теза беше прието следното определение: *четенето е сложен медиран процес, в чиято основа е способността на индивида за рецепция на писмени съобщения и който е от значение за формирането на интелектуална, социална и емоционална опитност у получателя на тези съобщения.*

- За да се обоснове четенето като когнитивен процес, който има отношение към развитието на човека не само от раждането, а и в пренаталния период, беше необходимо да се очертаят физиологичните основи и особености на отделните когнитивни процеси и тяхната съвкупност. Посредством проучване на най-новите изследвания в областта на неврофизиологията, невропсихологията, ембриологията и когнитивната психология бяха извлечени факторите в развитието на индивида от раждането до 3-годишна възраст, както и придобитите уменията, които са му необходими, за да стане по-късно самостоятелен читател.

- Изследвано е мястото на обучението в интелектуалното развитие на човека чрез характеризирани особеностите на усещанията, възприятията, вниманието, паметта и мисленето. Представена е връзката между обучението и паметта като основна висша

функция на нервната система, подробно бяха разгледани различните видове памет и тяхното влияние при изграждането на индивида. Всички тези предпоставки задават необходимата база, върху която се култивира бъдещият читател.

- Направен е критичен анализ на пренаталното възпитание като педагогическа иновация. Посочени са характерните особености на пренаталното възпитание и българските достижения в тази област. Разгледани са училищата за бременни като източник на информация не само за родилната и следродилна грижа, а и за процесите на пренатално и ранно възпитание. Пренаталното възпитание и развитието на човека преди раждането са представени през призмата за тяхната важност при изграждането на бъдещия читател.

- Доказана е необходимостта от изместване на максимално ранната фаза, от която следва да се започне развитието на бъдещия читател, а именно – още преди раждането. Ключов фактор в този стадий е *паметта*: всички научни изследвания доказват, че бебетата още преди раждането запомнят много от събитията, звуковите стимули и емоциите, които ги заобикалят.

- Обоснована е потребността от внедряване на *подхода „четене на глас“* във всеки от трите основополагащи за когнитивното развитие на човека възрастови стадия – пренатален, от 0 до 12 месеца (бебе) и от 1 до 3 години (дете). Посредством теоретични и емпирични основания и нови научни резултати се потвърди изследователската хипотеза, че формирането на читателски нагласи у децата зависи от средата, в която са се развивали още в пренаталния период.

- В контекста на конвенционалните подходи за ранно четене са изведени предимствата на *подхода „четене на глас“*, дефинирани са съ-субектите читател-четец и читател-слушател и са предложени методически насоки за осъществяването на „четене на глас“ от родител на дете, така че всички страни в процеса да получат максимално удовлетворение от споделения момент.

- На базата на теоретичните постановки на лингвистиката, ритмологията, прозодията, музикологията, психологията, когнитивната психология на ранната детска възраст, неврофизиологията и ембриологията се доказва тезата, че *четенето на глас* още в периода на бременността се отразява върху когнитивните способности на нероденото бебе, съдейства за изграждането на специфични начини за реакция и взаимодействие със средата, които служат за оцеляването и развитието след раждането, и като цяло спомага за

неговото формиране като бъдещ читател. На тази основа са дефинирани явленията „пренатално четене” и „ранно четене”.

- Изследването проучи, анализира и обобщи чрез емпирични методи нагласите за формиране на читател още от периода преди раждането и периода до 3-годишна възраст и ефектите от този подход в български условия. Резултатите от емпиричното проучване посочват специфичните особености на четящия родител в български условия. Тенденциите, които бяха изведени от трифазовото емпирично проучване, са, че родителите съзнателно и целенасочено четат на глас, още в периода преди раждането. Те активно създават развиваща среда за четене за своите бебета и деца като включват различни произведения и създават широка платформа за формирането на индивида. Позитивно е заключението от получените резултати, че родителите предпочитат да четат на глас на своите деца и го правят поне няколко пъти в седмицата, а голяма част от тях – всеки ден. По този начин те създават у своите деца позитивно отношение към четенето и формират личността му на бъдещ читател. Негативна е тенденцията, според която респондентите не търсят специализирано мнение, когато подбират произведенията, които да четат на глас. В общия случай четат от наличното вкъщи или онова, което си спомнят от собственото детство.

- Обобщените данни от емпиричното проучване могат да бъдат използвани за създаването на продукти и услуги в специфична пазарна ниша, каквато са книгите, подходящи за четене на глас по време на бременността, и книгите за най-малките читатели до 3 години.

- Дефинирани са необходимите обстоятелства за създаването на среда, която да благоприятства ранното формиране на бъдещия читател.

- Спектърът от медийни функционалности на книгата е преосмислен и обогатен с функцията за формиране на развиваща среда за ранно четене.

- Книгите с медийна функция на пренатално четене, предназначени за формиране на читателя от най-ранна възраст, обосновават един иновативен и неоползотворен аспект от портфолиото на съвременните книгоиздателства.

- Изследваните големи масиви на български, руски, немски и английски издателски, книготърговски и библиотечни каталози показват тенденцията за ориентация на родителите, четящи на неродените си деца, към детски книги, написани в рими.

Аргументацията е подкрепена с препоръчителни списъци с подходящи произведения, съставени от специалисти по библиопсихология.

- Обоснована е перспективата на нова ниша в книгоиздаването, която е насочена към родителите, които биха искали да общуват с нероденото си дете чрез четене на глас. За техните специфични нужди още от 1997 г. се публикуват произведения, чиито автори са утвърдени детски писатели или жени, които описват периода на бременността си в стихотворна форма.

- В процеса на изследване на книгата в ролята ѝ на медиатор, чрез който се извършва когнитивно и комуникационно въздействие върху развиващия се индивид, е предложена и нова типология на книгите с медийна функция за четене на глас в пренаталния стадий.

- Изградената нова типология на книгите е базирана на потребностите на родителите да общуват с нероденото си дете чрез четене на глас и е съобразена с два критерия – съдържателен и функционален. Съдържателните критерии на тези книги са три: 1) представящи света, който очаква бебето; 2) представящи връзките между членовете на семейството; 3) представящи гледната точка на нероденото бебе. Функционалните критерии, на които отговарят тези нови типове книги, са четири: 1) написани са в рими; 2) написани са от автори на книги за деца или от жени, които описват периода на бременността си в стихотворна форма; 3) подходящи са за семейно четене; 4) спомагат за заздравяване на връзките в семейството.

Предложеното изследване задава актуални въпроси относно взаимовръзката между медийните функции на книгите и родителската отговорност за създаване на четящо дете. По своя характер темата е отворена и провокира към преосмисляне на приноса на четенето на глас във възгледите за ранното възпитание и педагогика и към нови посоки на изследователско търсене в медийната теория на книгата като средство за общуване.

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ

Настоящият дисертационен труд е първото изследване на потенциала на медийните функции на книгата за ранното формиране на бъдещия читател не само непосредствено след раждането, а и от пренаталния период. Изследването е посветено на откриването на максимално ранната фаза, от която следва да започне въздействието върху бъдещия читател чрез четене на глас.

Като самооценка за приносния характер на изследването могат да се обособят приноси с научен и научно-приложен характер.

Приноси с научен характер:

1. Доказана е тезата за формиране на развиваща среда за ранно четене чрез медийните функции на книгата. На основа на проведените емпирични проучвания и анализи са предложени насоки за преразглеждане на възгледите за т.нар. зрялост за четене и за създаване на условия за максимално ранното формиране на устойчив читател.

2. Очертано е ново изследователско поле за четенето като комуникация между четящ и слушащ субект. Разкрити са нови доказателства за големия потенциал на четенето на глас (т.нар. аудиочетене или акустично четене) в специфичната развиваща среда за формиране на бъдещия читател. Изградена е методологична рамка на процеса „четене на глас“ с неговите параметри и модалности (особеностите на гласа на четеца като ритмика, метрика, интонационното оформяне на речта – мелодика, пауза, интензитет, темп, тембър и др., илюстрациите в книгите и физическото присъствие на четеца като любящ възрастен).

3. Посредством теоретичен анализ и интерпретация на най-нови научни резултати е потвърдена хипотезата, че формирането на читателски нагласи у децата зависи от медийните модалности на средата, в която са се развивали още преди раждането. Установени са особеностите във фазите на когнитивното развитие на нероденото, които позволяват максимално ранното формиране на нагласи за четене и читателски рефлекс.

4. Установени са емпирични аргументи за обосноваване на функционалната енергетика на четенето като комуникация между четящ и слушащ субект, отнесена към модалността на детето. Аргументите са изведени от оригинално трифазово анкетно проучване сред субектите в България, от които зависи развиващата среда за четенето при бебетата и ранното формиране на читател. Проучването операционализира три фази: нагласи сред родителите за поддържане на развиваща среда за четене по време на бременността, ефекти при бебето в развиваща среда за четене и ефекти при детето до 3-годишна възраст в развиваща среда за четене.

5. Дефинирано е понятието „развиваща среда за четене” – комуникационна среда, която благоприятства формирането на бъдещ читател от най-ранните етапи в развитието на човека, в която се генерират предпоставките за преход от слушател към читател и се култивира нагласата за самостоятелно четене.

Приноси с научно-приложен характер:

6. Методологичната рамка за процеса „четене на глас” е приложима в съвременните методологии за ранното възпитание и педагогика.

7. Аргументирана е нова целева група за издателския сектор – родители с нагласи за отговорно и осъзнато ранно култивиране на читателя у своето дете, и нова пазарна ниша за книгоиздателите – книгите за неродени читатели.

8. Съставена е комплексна типология на книгите за ранно формиране на дете-читател: 1) функционална типология и 2) съдържателна типология. Водещ критерий са потребностите на родителите да общуват с нероденото си дете чрез четене на глас. Резултатите от систематичния библиографски обзор могат да служат като ориентир на българските издателства, книготърговски институции и библиотеки при подбора на специфични произведения за четене на глас преди раждането, за четене на глас на бебета и на деца до 3-годишна възраст.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни статии

1. Pachova, Darina. Reading aloud during the pregnancy – a Bulgarian research [Четене на глас по време на бременността – изследване в България]. In: Proceedings of The 4th year of Human and Social Sciences at the Common Conference (HASSACC-2016), 3-7 October, 2016. Vol. 4. Zilina, Slovakia: EDIS – Publishing Institution of the University of Zilina, Publishing Society, 2016, pp. 15-18. ISBN 978-80-554-1270-2. ISSN 2453-6075. CDROM ISSN 1339-522X. DOI: 10.18638/hassacc.2016.4.1.198. Available from: <http://www.hassacc.com/archive/?vid=1&aid=2&kid=150401-198>
2. Пачова, Дарина. Пренатално четене – книги, създадени за неродените читатели. В: ББИА, V, 2015, №1, с. 19-23.
3. Пачова, Дарина и Мария Джонгова. Културните различия във възприемането на езика на тялото. В: Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС; Алма комуникация, 2015, №25. Available from: <http://media-journal.info/?p=item&aid=294>

Научни доклади

1. Пачова, Дарина. Пренатално четене – изследвания, книги, български опит: Доклад на семинар „Пренатално възпитание”, организиран от Факултета по педагогика на СУ, 17.11.2013 г.
2. Пачова, Дарина. Пренатално възпитание – познание и мъдрост от древността. Какво е важно да кажем?: Доклад на форум „Общуване със себе си и в семейството – предпоставка за физическо и духовно здраве”, организатор: Училище за бъдещи родители и грижа за детето „СуперМАМА”, София, хотел „София Плаза”, 27.04.2014 г.
3. Пачова, Дарина. Пренатално възпитание – ползи. Методът „пренатално четене”: Доклад пред участници в курс „Йога за бременни”, организиран от Йога студио „Ом” с водещ Благовеста Комсийска, София, Йога студио „Ом”, 13.07.2014 г.

4. Пачова, Дарина. Обзор на научните изследвания в областта на пренаталното четене: Доклад в симулативна игра „Научна конференция“, организирана от Философски факултет на СУ, 11.10.2014 г.
5. Пачова, Дарина. Научни изследвания на ефекта от четенето на глас преди раждането върху формирането на бъдещия читател: Доклад на Докторантски семинар на катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“ при Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ, 17.05.2016 г.
6. Pachova, Darina. Reading aloud during the pregnancy – a Bulgarian research: Report on 4th HASSACC 2016 – Human And Social Sciences at the Common Conference, University of Zilina. Žilina, Slovakia, 3-7 October, 2016.

Популярни публикации

1. Пачова, Дарина. Има ли значение периодът преди раждането? В: Мама, татко и аз, май 2015. Available from: <http://www.mamatatkoiaz.bg/article/139/ima-li-znachenie-periodyt-predi-rajdaneto>
2. Пачова, Дарина. Как да четем на глас по време на бременността? В: Мама, татко и аз, май 2015. Available from: <http://www.mamatatkoiaz.bg/article/1/kak-da-chetem-na-glas-po-vreme-na-bremennost>
3. Пачова, Дарина и Ивелина Иванчева. Музика за сетива невидими... Текст към диск „Музика за сетива невидими...“. Изпълнители Ивелина Иванчева и Десислава Чолакова; Звукозапис Intelligent Music Studio; Продуцент Едикта ООД. София: М-Дизайн ЕООД, 2016. [CR-ROM]: 324 MB, 51:35 мин.
4. Маркова, Стела и Дарина Пачова. Академична фото книга на Факултета по журналистика и масова комуникация при Софийския университет "Св. Климент Охридски" (2012-2016). Фотограф Антоан Божинов; съставители Стела Маркова, Дарина Пачова; редактор Милена Цветкова. – София: Факултет по журналистика и масова комуникация, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 2017. – 44 с. ISBN: 978-954-8194-86-0.

Публични лекции и презентации

1. Пренатално четене – изследвания, книги, български опит: Лекция на семинар „Пренатално възпитание”, Софийски университет, Факултета по педагогика, 17.11.2013 г.
2. Пренатално възпитание – познание и мъдрост от древността. Какво е важно да кажем?: Лекция на форум „Общуване със себе си и в семейството – предпоставка за физическо и духовно здраве”, Училище за бъдещи родители и грижа за детето “Супермама”, София, хотел „София Плаза”, 27.04.2014 г.
3. Пренатално възпитание – ползи. Методът „пренатално четене”: Презентация в курс „Йога за бременни”, Йога студио „Ом”, водещ Благовеста Комсийска, София, 13.07.2014 г.
4. Обзор на научните изследвания в областта на пренаталното четене: Презентация в симулативна игра на Научна конференция, Софийски университет, Философски факултет, 11.10.2014 г.
5. Пренатално общуване – емоциите през бременността и как се отразяват на бебето: Лекция в Училище за бъдещи родители „Супермама”, София, 22.12.2015 г.
6. Как се прави книга?: Презентация пред ученици от 7а клас на СОУ „Д-р Петър Берон”, Костинброд, 29.05.2015 г.